

SİYASİ DÜZENİN KÖKENLERİ FRANCİS FUKUYAMA

BÖLÜM I

DEVLETEN ÖNCE SİYASETİN GEREKLİLİĞİ

1970 ile 2010 yılları arasında dünya üzerinde demokrasi ile yönetilen ülke sayısı 45'den 151'e çıktı. Arap Ortadoğusu hariç, Çin'den Afrika'ya, Avrupa'dan Güney Amerika'ya, diktatörlüklerin ve krallıkların yerini seçimli demokrasiler ve piyasa ekonomileri aldı. Samuel Huntington'ın "Üçüncü Dalga Demokratikleşme" adını verdiği bu değişim sonucunda demokratik hükümet tarzı genel kabul gören sistem haline geldi.

Ancak 21.yy'ın ilk on yılında, demokrasiye geçen ülkelerin beşte biri yeniden otoriter rejime döndü veya demokratik kurumlarında erozyona uğradı çünkü liberal demokrasi, seçimlerde çoğunluğun iktidarı belirlemesinden ibaret değildir; hukuk ve çeşitli denetim mekanizmalarıyla iktidarın uygulamalarını düzenleyen ve denetim altında tutan karmaşık bir kurumlar silsilesidir. Birçok ülkede iktidarı denetleyen bu sistemler kaldırıldı. Hukuk zaafa uğratıldı. Ayrıca, bir ülkenin demokrasi ile yönetiliyor olması onun iyi yönetildiğini de göstermez. Pek çok demokraside örneğin Hindistan'da yolsuzluk, adam kayırma, eşitsizlik, halkın temel gereksinimlerini karşılayacak beceriden yoksunluk ve kararsızlık hüküm sürerken, Çin'de işler çok daha kararlı ve verimli bir biçimde yürütülmektedir.

Piyasa ekonomileri de kusursuz değildir. Dönem dönem bir ülkeyi, bir bölgeyi, hatta 2008-2009'daki gibi Amerika'da başlayıp tüm dünyayı sarsabilir. Bu demektir ki kapitalizmin uçuculuğunu dizginleyecek doğru düzenleyici mekanizmalar siyasi düzlemde henüz keşfedilemedi. Ancak bütün kusurlarına rağmen demokrasi genel kabul görmüş " Fabrika Ayarı" siyasi sistem olmayı sürdürmektedir.

Danimarka'ya Ulaşmak

Dünya bankasından iki görevlinin yazdığı tezin başlığı olan bu ifade, modern siyasi kurumların yaratılması sorununu tanımlamaktadır. “ Danimarka” iyi siyasi ve ekonomik kurumlara sahip, istikrarlı, demokratik, huzurlu, varlıklı, bütün vatandaşlarını eşitlikçi biçimde içine alan, siyasi yolsuzluğu olağanüstü düşük düzeyde olan hayali bir yerdir. Uluslararası kalkınma camiası, en geri kalmış ülkeleri bu düzeye getirmenin yollarını aramaktadır.

Bu çabayı köstekleyen bazı gerçekler vardır: Aşırı yoksul ve kargaşa içindeki ülkeler, uzun bir evrim sürecinden geçerek gelen bu ideal kurumları kısa sürede kendi toplumlarına oturtamazlar. Dahası, kurumlar buldukları yerin kültürel değerlerini yansıtırlar; farklı bir kültüre kolayca adapte edilemez. Kurumlar öylesine uzun ve sancılı bir evrim sonucu ortaya çıkmıştır ki bugün “ Danimarka” ıların kendisi bile bu süreci hafızalarından silmiştir.

İki ciltten oluşacak bu kitabın birinci cildinde, İnsan öncesinden başlayarak Fransız - Amerikan ihtilaline kadar olan dönemde siyasi kurumların ortaya çıkma süresi ele alınacak, ikinci ciltte ise, hikayeyi günümüze taşıyarak özellikle Batılı kurumların Batılı olmayan toplumlara yönelik etkisine ağırlık verilecektir. Dolayısıyla bu cildin bir sonraki cilt dikkate alınarak okunması çok önemlidir.

İNSANIN DOĞASI

İnsanların ve şempanzelerin 5 milyon yıl önce ortak bir primat atadan iki dal halinde ayrıldığını biliyoruz. İnsan ve Şempanze genomları %99 aynı olup, kalan %1 de dil, din, soyut düşünce, anatomik farklar gibi bizi şempanzelerden ayıran çok önemli özellikleri oluşturmaktadır.

Zekası ve kognitif yetenekleri dolayısıyla Homa Sapiens (bilen insan) adı verilen türümüzün beyin büyüklüğü 5 milyon yılda şempanzenin üç katına çıkmıştır. Biyologlar bu farkı birlikte yaşamaya bağlamaktadırlar.

Cari bir teoriye göre Afrika dışındaki bütün modern insan nesli yaklaşık 150 kişilik tek bir gruptan türemiştir. Primatlardan insana geçişin gerçekleştiği Afrika'yı 50.000 yıl önce terk eden bu grup Hürmüz boğazını geçerek Arap

yarımadasına gelmiş, oradan da Çin'den Avustralya'ya, Avrupa'dan Güney Amerika'ya, bütün dünyaya yayılmışlardır.

Evrimin hiçbir döneminde insanlar tek başına, izole bireyler halinde yaşamamıştır. Hep toplu olarak, işbirliği içinde nesillerini sürdürmüşlerdir. İşbirlikçi davranışın iki doğal kaynağı vardır: akrabaları (kan bağı olan yakınları) kayırma ve karşılıklı fayda ilişkisi. Biyolojik evrimde esas olan şey herhangi bir organizmanın yaşaması değil, o organizmanın genlerinin yaşamasıdır. Bu yüzden, eşeyssel (seksüel) üreyen herhangi bir türün bireyleri, akrabalarıyla paylaştıkları gen sayısı oranında birbirlerine iyi davranırlar. Böylece ebeveyn ile çocukları ve kardeş ile kardeş %50 ortak gene sahip olduklarından, %25 ortak gene sahip oldukları kuzenlerinden çok daha iyi davranırlar birbirlerine.

Genetik açıdan yabancı olan kişilerle işbirliği yapabilme yeteneği için ise biyologlar “karşılıklı fayda” terimini kullanmaktadırlar. Akraba kayırmadan sonra en önemli özelliştir bu insanların sosyal yaşamında.

Dilin ortaya çıkması hem işbirliğini, hem de kognitif gelişmeyi sağlayan yepyeni fırsatlara kapı açmıştır. Ancak dil aynı zamanda yalan ve kandırmaya da kapı açar. Örneğin kur yapmak için gereken kognitif beceriler neokorteks'in gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur. Zira erkek ve kadının farklı üreme stratejileri kandırma ve üreme kalitesini fark etme becerilerine ihtiyaç duyar. Erkek üreme stratejisi olabildiğince çok sayıda cinsel partner aramak suretiyle başarı şansını arttırmayı hedef alırken, kadın üreme stratejisi yavrusu için en zinde erkeğin kaynağına ulaşmayı hedef alır. İki strateji birbirine zıt amaç güttüğünden evrim partneri kandırma kapasitesini güçlendirmiştir ki bunda dil önemli rol oynar.

Dilin gelişmesi soyut düşünce ve teori oluşturma özelliğini de geliştirmiştir. Dil, ağaç, masa gibi somut nesnelere tanımlamakla kalmaz, “Hava ısınacak çünkü güneş açtı” şeklinde zihinsel modeller üzerinden neden / sonuç cümleleri kurmamızı mümkün kılar. Soyut zihinsel modeller, neslin süregelmesi için büyük avantaj sağlamıştır.

Zihinsel model yaratma becerisi din olgusunun temelini atmıştır. Din, yani olağanüstü, görünmeyen bir düzene olan inanç, bütün toplumlarda mevcuttur. Günümüzde bazıları dinin tam bir şiddet, çatışma ve toplumsal uyumsuzluk kaynağı olduğunu savunmaktadırlar. Ancak tarihte din kaynaşmayı ve işbirliğini geliştirmiştir. Bunu da ceza / ödül vaadiyle, koyduğu kurallar ve normlarla sağlamıştır.

İnananlar için dini öğretiler aksi ispat edilince çöpe atılacak teoriler değildir; koşulsuz şartsız doğru kabul edilen, aksini söyleyenlere toplumsal ve psikolojik baskı uygulanmasına yol açan dogmalardır.

Peki ama insanlar neden bu kadar katı ve değişmez teorilerin baskısı altında yaşıyorlar ?

Bunun cevabı şudur: İnsanlar için kurallara, normlara uymak aslında mantıklı bir süreç olmayıp duygulara dayanır. Örneğin başkalarının önünde bir normu veya kuralı ihlal eden herkes utanç duyar. Normlara uyma, insanın tabiatında öfke, utanç, suçluluk, gurur gibi duygular vasıtasıyla içselleşmiştir. Doğrudan bizi etkilemese bile normları ihlal edenlere kızarız. “Adaletin yerini bulmasını” isteriz. Bu da neden polisiye filmlerin / dizilerin olağanüstü popüler olduğunu ve skandallarla neden aşırı ilgilendiğimizi açıklar.

Normlara böyle güçlü bir alt anlam yüklenmesi, Hegel’in deyimi ile “saygınlık çabası”na yol açmıştır. Saygınlık görme arzusu maddi kaynaklara duyulan arzudan çok farklıdır. Saygınlık, bir insanın başka birisinin değerini veya statüsünü, yahut da o kişinin tanrılarını, adetlerini ve inançlarını kabul ettiği öznel bir durumdur. Ben iyi bir piyanist veya ressam olduğuma inanabilirim fakat beni esas tatmin edecek şey konserlerime ilgi gösterilmesi, resimlerimin satılmasıdır.

Çağdaş siyasetin önemli bir kısmı saygınlık talepleri etrafında döner; özellikle de, değerlerinin tarih boyunca yeterince kabul görmediğine inanmak için haklı sebeplere sahip azınlıklar, kadınlar, geyler, yerliler v.b nin talepleri ön plana çıkar. İnsanlar yalnızca şahsi kazançları için değil, aynı zamanda adetlerine, geleneklerine ve tanrılarına, kısacası kendi yaşam tarzlarına başkalarının saygı göstermesini istedikleri için mücadele vermişlerdir. Buna “kimlik politikası” da denmektedir.

Zorlama ile ulaşılan saygınlığın bir anlamı yoktur. Siyasi liderlik, bir toplumun üyelerinin belli bir şahsın fiziki gücüne, cesaretine veya aklına hayranlık duyup kendi istekleriyle o şahsa kendilerinden üstün bir statü atfetmeleri ve onun buyruğuna girmeleriyle ortaya çıkmıştır. Siyasi sistemler geliştikçe liderlerin saygınlığına anayasa, meclis vs gibi kurumların saygınlığı eklenmiştir. Siyasi düzenin temeli meşruiyet ve meşru egemenlikten kaynaklanan otoritedir. Meşruiyet ise, bir toplumu meydana getiren halkın temelde bir bütün olarak sistemin adaletine inanmaları ve onun kurallarına uygun biçimde yaşamaya hazır olmaları demektir. Siyasi güç, bir toplumun

sahip olduğu insan sayısı veya kaynaklardan ziyade liderlerinin ve kurumlarının meşruyetinin saygınlık derecesi ile ölçülür.

Sonuç itibariyle siyasi güç, sosyal birleşikliğe (cohesion) dayanır. Birleşiklik şahsi çıkar hesaplarından kaynaklanabilir fakat bireylerin toplumlara uğruna fedakarlık yapmaları veya ölmeleri için şahsi çıkarlar tek başına kafi gelmez. Çok daha farklı sebepler rol oynar.

Siyasi gelişme teorisinin yapı taşları:

Ekonomistlere göre insanlar mantıklı, çıkarlarına düşkün yaratıklar olup, yalnızca çıkarları için işbirliği yaparlar. Ancak insan tabiatı bunların ötesinde yukarıda da sözü geçen bazı özellikleri sayesinde siyasetin gelişmesini mümkün kılmıştır. Bunları topluca özetlersek:

- Akraba tercihi ve karşılıklı fayda: sosyalleşmenin temeli
- Soyutlama ve teori geliştirme kapasitesi, böylece din olgusunun ortaya çıkıp toplumsal kaynaşma sağlaması,
- Mantıktan ziyade duygulara dayanan normlara uyum,
- Saygınlık Arzusu. Saygınlık kişinin yalnızca kendi değeri için değil, tanrılarının, yasalarının, adetlerinin ve yaşam tarzlarının değeri açısından da istenir. Saygınlık meşruyetin temelini oluşturur. Meşruyet de siyasi otoritenin kullanılmasına izin verir.

Bu doğal özellikler, gitgide karmaşık hale gelen toplumsal örgütlenmenin temel taşlarıdır.

KUZENLERİN ZORBALIĞI

İnsan toplumlara öylesine çeşitlidir ki kültürlerinin karşılaştırmalı incelenmesi suretiyle genellemelere varmak zordur. Yine de bazı ortak özelliklerini gözlemek mümkündür.

Antropologlar toplumsal ve siyasi örgütlenmenin gelişimine bakarak dört ana safha belirlenmişlerdir. Bu safhalar oba, kabile, aşiret (beylik/reislik/derebeylik) ve devlettir

Tarım başlamadan önce avcı - toplayıcı toplumlar on binlerce yıldır göçebe ailelerden oluşan küçük gruplar halinde yaşıyorlardı. Tarım henüz başlamadığı için özel mülkiyet yoktu. Oldukça eşitlikçiydiler. Erkekler avcı, kadınlar toplayıcı rolü üstlenmişti. Liderlik, aileler arasında fark veya hiyerarşi bulunmuyordu. Toplum çekirdek aile üzerine kurulmuştu. Kadınlar kendi gruplarının dışında evlenerek kocasının yaşadığı yere taşınırdı. Böylece genlerde çeşitlilik artarken yeni yerleşimler oluşuyordu.

Obadan kabile yaşamına geçiş tarımla mümkün oldu. Tarım yaklaşık 10.000 yıl önce Mezopotamya, Çin, Orta Amerika da dahil dünyanın çeşitli bölgelerinde, çoğunluk nehir havzalarında başladı. Tarımla birlikte nüfus hızla artarak km² de 01 , 1 kişiden 40 – 60'a çıktı. Artık insanlar daha büyük ölçüde bir arada olduklarından farklı biçimde sosyal örgütlenme gereği doğmuştu.

Kabile, Klan, Boy, soydaş grup, hepsi aynı anlamda kullanılan terimlerdir. Ortak noktaları, aynı soydan gelmeleri ve segmentlerden, yani daha küçük birimlerden oluşmalarıdır.

Bütün insan toplumları belli bir dönemde kabile şeklinde örgütlendiğine göre bu sürecin insanın doğasında olduğu aşikardır. Aşikar olmayan şey ise insanın, genlerinin yalnızca 64'te birini paylaştığı dördüncü kuşak kuzeniyle işbirliği yapmayı, neden daha iyi tanıdığı ama kan bağı olmayan biriyle işbirliği yapmaya tercih ettiğidir. Hiçbir hayvanda veya oba toplumlarının ilk döneminde bu özellik yoktur.

Bu tür sosyal örgütlenmenin bütün insan topluluklarında ortaya çıkmasının sebebi dini inanç , yani ölmüş atalara tapmadır. Atalara tapma, obalarda başlamıştır. Her grupta görevi ölenlerle iletişim kurmak olan bir şaman veya din adamı bulunurdu. Boyların daha büyümesiyle din de daha karmaşıklaşmış kurumlaştı ki bu da liderlik ve mülkiyet gibi yeni kurumların doğmasına yol açtı.

Akrabalık ve din, kabile toplumlarında yakın ilişkilidir. Ata tapma soya özeldir. Tüm toplumun inandığı tek bir tanrı yoktur. Ölen kişilerin yer altında yaşamaya devam ettiğine inandıkları için onları eşyalarıyla, hatta bazen öldüklerinde eşleri, köleleri, atlarıyla birlikte gömerler, sonra da mezara yiyecek, su vs götürürlerdi. Bu bakımı yapmak yalnızca yakınlarının göreviydi. Başkası yerine getiremezdi.

Kabileler tarihin belli bir bağlamında ortaya çıkmış ve bazı dini inançlar temelinde sürdürülmüştür. Bu inançlar yeni bir dinle değişince de kabileler parçalanmıştır. Barbar Avrupa'da Hıristiyanlığın başlamasıyla meydana gelen budur. Aşiret ve kabile tipi sosyal örgütlenme zayıf biçimlerde dünyanın bazı yerlerinde sürdürülmektedir.

KABİLE TOPLUMLARI: MÜLKİYET, ADALET, SAVAŞ

Fransız devriminden bu yana sağ ile solu ayıran en önemli meselelerden biri mülkiyet konusu olmuştur. Rousseau adaletsizliğin, toprağın bir bölümünü çitle çevirip kendisinin olduğunu ilan eden ilk insanla başladığını ileri sürmektedir. Karl Marx özel mülkiyeti tümünden reddederken Amerika'nın kurucu ataları devletin asli görevinin bireyin mülkiyet hakkını korumak olduğunu söylemişlerdir. Modern neoklasik ekonomistler ise güçlü mülkiyet haklarını uzun vadeli ekonomik kalkınmanın kaynağı olarak görmüşlerdir.

En ilkel şekliyle özel mülkiyet bireylere değil, aile veya akraba gruplarına aitti. Aidiyetin sebebi de ekonomik olmak yanında sosyal ve diniydi. Kabile toplumlarında merkezi otorite (büyük adam veya reis) zayıf olduğundan bireyleri zorlama gücü de zayıftır. Modern hukuk sisteminin bir parçası olan yaptırım gücüne sahip kurallar sistemi de yoktur. Kan davaları kabilelerde kurumsallaşmıştır. Bir kabilede kan davasını başlatma korkusu en önemli hukuksal yaptırımdır zira aynı şekilde karşılık bulacağını bilir. Diğer hatalar da ya kısasa kısas sistemiyle, ya da kabile büyüklerinin ara buluculuğuyla çözüme kavuşturulur.

Obadan kabileye geçişin bir nedeni tarımın başlamasıyla üretkenliğin ve nüfusun artması, dolayısıyla daha büyük ölçekte örgütlenmeye ihtiyaç duyulması ise, bir nedeni de savaşa içgüdüdür. Yerleşik tarım toplumlarının ortaya çıkması insan gruplarının daha yakın temasla yaşamasını gerektiriyordu. İhtiyaçtan fazla üretim yapılması, çalınacak veya korunacak meta bulunması anlamına geliyordu.

Şiddete yatkınlık maymun atalarımızla modern insan arasında kesintisiz süregelen en önemli noktalardan biridir. Şiddetin insanın doğasında olduğu fikrini kabul etmek çoğu kişi için zordur. Avcılık döneminde başlayan şiddet,

kabile toplumlarında ayrı bir savaşçı sınıfını ortaya çıkarmıştır. Bu da en temel ve en dayanıklı siyasi örgütlenme şekli olan bir lider ve etrafında silahlı adamlar grubunu doğurmuştur.

Thomos Hobbes, Leviathan adlı eserinde insanın doğal hislerini ele almış ve en derin, en kalıcı hissin şiddet sonucu ölmek olduğunu savunmuştur. Buradan da, insanların en doğal hakkının kendi hayatını korumak olduğu sonucuna varmıştır. İnsan doğası ayrıca üç sebeple çatışmaya yatkınlık gösterir: rekabet, korku ve zafer. Birincinin amacı kazanç, ikincisi güvenlik, üçüncüsü ise nam, saygınlıktır.

Kabile toplumlarında zenginleşme arzusu tabii ki savaşmak için bir dürtüydü. Fakat savaşmanın tek dürtüsü ele geçirme arzusu değildir. Hayatını bir sebep uğruna tehlikeye atma şerefi ve bunu diğer savaşçıların takdiri, daha baskın bir dürtüdür.

Siyasetin bilim değil de bir sanat olmasının bir nedeni de, bir liderle silahlı adamları arasındaki derin ve güçlü bağları anlamının zorluğudur. Amerika 1991 ve 1993 de Saddam Hüseyin'e saldırdığında, muharebe meydanında kazanılan zaferin Saddam'ın adamları tarafından ortadan kaldırılmasını sağlayacağı, zira Saddamsız hayatın daha iyi olacağını düşünecekleri zannediliyordu. Oysa yakın çevresi kendisini son noktaya kadar sadakate korudu.

Kabile toplumları millet toplumuna geçişle birlikte tamamen ortadan kalmamıştır. Çin'de, Hindistan'da, Orta Doğuda devlet kurumları kabile toplumlarının üstüne kurulduğundan gerek toplum, gerekse kurumlar çok hassas dengeler üzerinde yaşamaktadır.

DEVLETİN DOĞUŞU

Devlet düzeyindeki toplumlar ile kabile düzeyindekiler arasında birkaç önemli fark vardır.

Birincisi, Krallık, Başkanlık, Başbakanlık, diktatörlük vs şeklinde merkezi bir otorite kaynağı mevcuttur. Bu otorite kendi toprakları üstünde tüm yetkiyi elinde tutar, yani egemendir. Yetki gerektiği ölçüde ve şekilde alt kademelere dağıtılır.

İkincisi, bu yetki kaynağı ordu ve/veya polis şeklinde, meşru yaptırım gücüne sahip kurumlar tarafından desteklenir. Devletin gücü aşiretlerin, grupların veya bölgelerin ayrılmasını önlemek için yeterlidir.

Üçüncüsü, devletin otoritesi akrabalık değil, ülke bazındadır. Vatandaşlık kan bağına dayanmadığı için istendiği kadar büyüyebilir.

Dördüncüsü, devletler aşiretlerden çok daha katmanlı ve eşitliksizdir. Kölelik ve ırgatlık kabile toplumlarında bilinmediği halde devlet himayesinde alabildiğine yayılmıştır.

Nihayet devletler çok daha karmaşık dini inanç sistemiyle iç içe yaşarlar. Otoritenin din yetkililerinin elinde toplandığı yönetim biçimine teokrasi, laik bir yönetim elinde topladığı şekle Sezaropapist denir. Bazen da her ikisi de bir arada gücü paylaşırlar.

Devletin ortaya çıkmasıyla akrabalık ilişkileri sisteminden ayrılıp siyaset alanına girilmiş olur. Öyle ki artık akrabalık siyasi gelişmenin önünde bir engeldir. Zira siyasi ilişkileri aşiretlerde görülen küçük çaplı, kişisel bağlara dönüştürme riski taşır. O yüzden benim soydaşlığa dönüş (repatrimonialization) adını verdiğim bu durumu önlemek devletin görevidir.

Devlet olgusunun temeli aslında bir akittir. Akde göre, vatandaş her istediğini yapma hakkından vazgeçer. Devlet de bunun karşılığında başta güvenliğini sağlamak olmak üzere vatandaşa mülkiyet hakkı, yol, para birimi, eğitim, savunma gibi kendi başına yapamayacağı hizmetler sunar.

Devletlerin ilk oluşumunda başlıca şu etkenler rol oynamıştır.

1) *Şiddet ve Zorbalık*

Kabileden devlete geçişte kişi özgürlük ve eşitlikten çok büyük kayıp verir. Bu tavizin verilmesinde en önemli sebep savunmadır. O yüzden merkezi siyasi birimlerin kurulmasında, iç Asya steplerinden, Arap çöllerinden veya Afgan dağlarından vahşi kabilelerin saldırıları önemli rol oynadı.

2) *Coğrafi Faktörler:*

İlk merkezileşmeler herkesin dağınık yaşamasına imkan veren geniş alanlarda değil, etrafı dağlarla, denizle veya çölle çevrili, vadi, nehir yatağı benzeri dar alanlarda gerçekleşmişti. Bu tür yerler insanları bir arada yaşamaya zorlar.

3) *Karizma*

Karizma kelimesinin Yunancada anlamı, “ Tanrının eli değmiş” tir. Karizmatik bir lider, liderlik yeteneğinden ziyade kutsallığına inanıldığı için otorite sahibi olur. Lider, daha sonra otoritesini kullanarak merkezi bir ordu toplar ve kabile içi barış ve güvenliği sağladıktan sonra düşman kabileleri fetheder. Burada tek sorun, atalara tapmayı veya diğer tapınma adetlerini bastırarak yeni bir tür dine gerek duyulmasıdır.

Bunun en belirgin örneği, Muhammed ve Arapların devletleşmesidir. Araplar, çevrelerinde Mısır, Pers, Bizans gibi yerleşik devletler olduğu halde tamamen kabileler halinde yaşıyorlardı.

570’de doğan Muhammed 40 yaşındayken İslam inanışına göre vahiy gelmeye başladı. O da bu ayetleri önce Mekke’deki kabilelere, orada düşmanlık görünce 622’den itibaren Medine’deki kabilelere yaydı.

Muhammed karizması sayesinde kabilelerdeki son derece güçlü bağların üstesinden gelebildi. Medine anayasası ile, kabileye sadakatin ötesine geçen bir inananlar toplumunu, yani “ümme”i tanımladı. Böylece Muhammed’in karizması soydaşlığın önüne geçmiş oldu. Daha sonraki halifeler de Arap devletinin kurulmasını ve Müslümanlığın yayılmasını sağladı. Ancak Araplarda kabile kavramı o kadar güçlüydü ki, daha sonraki Arap devletleri kabilecilikten veya kabile siyasetinden tam olarak kurtulamadılar.

Netice olarak erken dönem devletlerin hepsinde siyasi iktidar, dini hükmü altına almış ve gücünü meşrulaştırmak için dini kullanmıştır.

Kabilelerden devlete geçişe yol açan etkenleri özetlersek;

- 1) Kendine yetecek kadardan fazla üretim yapılmasına imkan verecek toprak, deniz gibi kaynak.

- 2) Yöneten – yönetilene ve işbölümüne imkan verecek ölçüde nüfus
- 3) Nüfusun dağılmasını önleyen, yoğunlaşan nüfus teknolojik gelişmelere izin veren, coğrafi olarak doğal sınırlarla çevrili toprak;
- 4) Kabile üyelerinin kendi rızalarıyla özgürlükten fedakarlık etmesine yol açan güvenlik korkusu veya karizmatik bir lider.

Bu şartların mevcut olmadığı bölgelerde aşiret geleneği halen sürmektedir. Nüfusun çok dağınık yaşadığı Afrika ve Avustralya'da; yüksek dağlarla kaplı Afganistan ve Pakistan'da; Türkiye, İran, Irak ve Suriye'nin dağlık Kürt bölgelerinde aşiret tipi toplum örgütlenmeleri mevcuttur.

BÖLÜM II DEVLETİN İNŞASI

ÇİN'İN DEVLETLEŞMESİ

Çin'de insanlık tarihi Homo erectus şeklinde 800.000 yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Homo Sapien'ler Afrika'dan çıktıktan birkaç bin yıl sonra Çin'de görülmüştür. Pirinç ekimiyle başlayan tarımı atın ehlileştirilmesi izlemiştir.

Eski Çin, tarih öncesinden başlayıp Çin'in tek bir imparatorluk halinde birleştiği Çin hanedanının başlangıcına kadar olan dönemi tanımlar. Kabileden devlet düzeyinde topluma geçiş yavaş yavaş gerçekleşmiş, devlet kurumları akrabalık yapıları üzerine yerleştirilmiştir. Aile bağları, özellikle erkek egemenliği çağlar boyu günümüze kadar önemini sürdürmüştür.

II. yy dan itibaren kabileler gerek kendi aralarında, gerekse doğudan gelen atlı göçebelerle savaşmışlar ve aralarından bazı kabilelerin büyüyüp güçlenmesiyle Çin'de feodal dönem başlamıştır. Çin'deki devlet oluşumu mukayese açısından özellikle ilginçtir zira birçok açıdan Avrupa'nın bin yıl sonra yaşayacaklarının öncüsüdür. Hem Çin'de hem Avrupa'da devlet oluşumunun başlıca nedeni savaşlardır. Savaş açmak feodal toprakların birleşmesine, siyasi gücün merkezileşmesine ve modern yönetim biçiminin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Çin'in merkezi olmayan feodal yapıdan birleşik imparatorluğa geçişi tamamen fetihler sayesinde olmuştur. Bu dönemde temeli atılan bütün modern kurumlar doğrudan veya dolaylı olarak savaşlara bağlanabilir. Zira yoğun savaş durumu eski kurumların yıkılıp yenilerinin inşası için gerekli ortamı yaratmıştır.

Doğaldır ki sürekli savaş halinin ilk neticesi askeri organizasyonda geçirilen evrimdir. Günümüze benzer askeri hiyerarşi kurulmuş, terfi koşulları akrabalık ve soysal sınıf bağlarından koparılıp tamamen başarıya bağlanmıştır. Askere alınan köylülerden oluşan büyük orduların seferberliği, onları beslemek ve donatmak için kaynak gerektirmiştir. Bu da M.Ö. 6 yy da tarım kaynaklarından vergi alınmasını başlatmıştır. Vergi toplama işi dünyanın ilk bürokrasisini, yani akrabalık ilişkilerinden bağımsız olarak, yeteneklerine bakılarak seçilen daimi idari kadroyu doğurmuştur. Ordunun donanım ihtiyaçları teknolojik innovasyonları desteklemiştir, bu da üretimin artmasını sağlayarak M.Ö. 4. ve 3 yy'larda Çin'in ekonomik açıdan çok büyümesini mümkün kılmıştır.

Bu dönem Çin'in kültürel açıdan da en verimli dönemi olmuştur. Yetenekli öğretmenler ve yazarlar için büyük fırsatlar doğmuştur. Bu gezici öğretmenlerden biri de Konfüçyüs idi. Aristokrasiden gelen Konfüçyüs'ün öğretileri Çin'i tarih boyunca yönlendirmiştir. Gezici öğretmenler ve yazarlar Çin'in her noktasına milli kültürün yayılmasını, halkın bu kültürü benimsemesini ve gurur duymasını sağlamıştır. Sınırlardaki göçebe beylikler zaman zaman askeri açıdan daha güçlü olsalar bile Çin'in entelektüel geleneği ile asla boy ölçüşmemişlerdir.

MÖ. 3. yy da, yeni bir merkezi hükümetin mantığını net bir şekilde açıklayan “devlet kurma” ideolojisi ortaya konmuştur. Eski dönemdeki akrabalık ilişkilerinin iktidarın bütünlüğüne engel teşkil ettiği görüldüğünden, yerine bireyleri doğrudan devlete bağlayan ve legalizm adı verilen bir sistem getirilmiştir. Ancak legalizm, aile bağlarını her şeyden, hatta vatandan dahi üstün tutan Konfüçyizm ile çatışmış ve komünizm başlayıncaya kadar itibar görmemiştir. Konfüçyüs'ün “ Hükümdar her zaman halkın menfaatine uygun şekilde hükmetmelidir.” öğretisi Çin yönetimine “ hesap verme “ ilkesini yerleştirmiştir.

M.Ö. 5 yılında Çin'in kayıtlı nüfusu 60 milyonu. Merkezde ve vilayetlerde 130.000 bürokrat hizmet veriyordu. Genç erkekler 17 yaşından itibaren kamu hizmeti için eğitiliyor, sonra da yapılan sınavda başarılı olanlar işe başlatılıyorlardı.

Çin tarihinin başlangıcından beri hükümetlerin en değişmez özelliği sivil otoritenin askeri otorite üzerindeki güçlü denetimidir. Çin bu açıdan Roma imparatorluğundan büyük farklılık gösterir. Pompey ve Jul Sezar gibi

hırslı generaller durmadan siyasi iktidar peşindeydiler: tıpkı günümüzün gelişmekte olan ülkelerinde sık rastlanan askeri darbelerde olduğu gibi.

Çin dönemindeki devlette modernizasyon Avrupa'daki gibi ekonominin ve toplumun modernizasyonuna neden yol açmadı?

Bir devletin kurulmuş olması ekonomik kalkınma için gerek şarttır. Fakat yeter şart değildir. Kapitalizm için diğer kurumların da mevcudiyeti gerekir. Batı'da kapitalist devrimden önce kognitif devrim gerçekleşmiş, bilimsel yöntemleri, modern üniversiteleri ve teknolojik innovasyonları sayesinde büyük zenginlik yaratılmış, mülkiyet hakları insanları innovasyon yapmaya teşvik etmiştir.

Çin, modern bir devlet yaratan dünyanın ilk uygarlığı olmuş, ancak iktidarı elinde tutanın gücünü sınırlayan hukukun üstünlüğü, hesap verebilirlik gibi kurumları yerleştirememiştir. Çin'deki tek hesap verebilirlik ahlaki idi. Hukukun üstünlüğü veya hesap verebilirliği bulunmayan güçlü devlet ise tam bir diktatörlüktür.

KABİLE YAPISINDAN İSLAMİYETLE ÇIKIŞ

16. yy başlarında, Osmanlı İmparatorluğu ihtişamının doruğunda iken dört yılda bir çok değişik bir olay yaşanıyordu. İmparatorluk görevlileri Balkan eyaletlerine dağılıp 12 ila 20 yaş arasındaki delikanlıları arıyorlardı. Yetenek avcıları gibi, bu görevliler de bu gençlerin fiziki ve akli yeteneklerini ölçmekte ustaydılar. Bir köye geldiklerinde, köyün papazı vaftiz edilen bütün erkek çocukların listesini çıkarmak zorundaydı. İçlerinden en uygunları seçildikten sonra ailelerinden koparılır, 100-500 kişilik gruplar halinde İstanbul'a getirilirdi.

Bu çocuklar belki ailelerini bir daha hiç göremeyeceklerdi ama sefil ve aşağılık bir hayata da mahkum değillerdi. Aksine en iyi % 10'u İslam dünyasında mevcut en iyi eğitimden geçirilerek sarayda idari görevlere hazırlanırdı. Geri kalanı sultanın yanında savaşan ünlü yeniçeri birliklerine katılmak üzere Türkçe konuşan Müslümanlar olarak yetiştirilirdi. Güçlü ve yetenekli olanlar paşa, vezir, vali, hatta sadrazam olabilirdi.

Tam devşirme olmamakla birlikte benzer bir sistem kızlar için de mevcuttu. Balkanlara ve Güney Rusya'ya yapılan akınlarda toplanarak esir

pazarında satılan kızlar saray haremde titizlikle eğitildikten sonra sultanın veya yüksek görevlilerin eşleri veya cariyeleri olarak hizmet verirlerdi. Sultanların çoğu esir kadınlardan doğmuştu. Valide sultanlar oğulları vasıtasıyla imparatorluk üzerinde epeyce etkiliydiler.

Ancak bu köleler üzerinde bir kısıtlama vardı: Ne buldukları mevki, ne de kendilerine bahşedilen özel mülkler satılabilir veya mirasla gelecek nesillere devredilebilirdi. Zaten çoğunlukla bekar kalırlar, kendileri gibi köle kızlarla evlenseler bile unvanları çocuklarına geçemezdi. Üstelik devlet katında ne kadar yükselirse yükselsinler neticede sultanın kölesiydiler: görevden alınmaları veya idam edilmeleri sultanın iki dudağının arasındaydı.

Ancak zaman içinde bu süreç tersine döndü. Birbirleriyle kenetlenen ve güçlenen yeniçeriler keyiflerine göre sultanları tahttan indirdiler, tahta çıkardılar veya canlarını aldılar. O kadar ki, Osmanlının tam çöküşe geçtiği 19.yy da Yeniçeri ocağı Türk imparatorluğunun modernizasyon yeteneğini engelleyen bir kurum haline geldi. Neticede II. Mahmut yeniçeri kışlalarını ateşe verirdi. 4000 küsur yeniçerinin öldüğü bu olaydan sonra Osmanlı ordusunun Avrupalı modernizasyonunun önü açılmış oldu.

Doğaldır ki, çocukları genç yaşta ellerinden alınan veya sadece bu uygulamayı duyan Hıristiyan Avrupalılar olanlara dehşetle bakıyorlardı. İmparatorluk, Hıristiyan Batı gözünde Oryantal Despotizmin sembolüydü. Ve elbette ki böyle bir kurum modern demokratik değerlerle hiçbir şekilde bağdaşamaz. Ancak yakından incelendiğinde askeri kölelik sisteminin, kabile bağlarının çok güçlü olduğu bir gelenekte devlet kurabilme sorununa çözüm olarak yaratıldığı görülür.

Kabileleri çabucak sefere çıkarıp çabucak fetihler yapmak kolaydır ancak bir yeri uzun süre elde tutmaya uygun değildir. Zira kabileler kendi içlerinde hizipleşip çatışmaya yatkındırlar. O yüzden askeri kölelik, dünyanın kabile bağları en güçlü toplumlarından birinden bir devlet çıkarabilmek için bulunan muhteşem bir sistemdi. Devlet gücünü tek elde toplama öylesine başarılı olmuştu ki İslam filozofu İbn-i Haldun'a göre İslamiyet'in dünyanın önde gelen dinlerinden biri olmasının yolunu açan uygulama olmuştu.

İslamiyet ve Esirler Ordusu

Esirler ordusu fikrini icat eden Abbasilerdi. Peygamber Muhammed, Kureyş kabilesinden doğmuş ve inanç, güç ve kendi karizmatik otoritesini kullanarak Mekke ve Medine'nin birbiriyle kavga halindeki kabilelerini ümmet kavramı altında birleştirmişti. Ümmetin öncelikli bağlılığı kabileye değil, Tanrı'ya ve onun kelamıydı. Bu ideoloji, kabileler arası uyumsuzluğu ortadan kaldırıp ortak hareket etmenin zeminini hazırlamıştı. Zira İslamiyet, Tanrı'nın önünde insanlığın evrensel eşitliğini vurgulayan bir dindi.

Muhammed'in ölümünden sonra seçilen üç halife Ebu Bekir, Osman ve Ömer devrinde İslam imparatorluğu soluk kesici bir hızla büyüdü. Bu süreçte, Bizans gibi, Persler gibi çevrelerinde daha önce devletleşmiş toplumlar kendilerine örnek oldu.

Ancak güçlü kabile bağları zamanla din ideolojisini bastırdı ve soy çatışmaları, düşmanlıklar tekrar su yüzüne çıktı. Muhammed'in iki taraftan da akrabası olan Haşimilerle Emeviler daha peygamber sağken hır gür içindeydi. Nitekim 4. Halife, Muhammed'in yeğeni ve kızı Fatime'nin kocası Ali'nin öldürülmesinden sonra Haşimiler, Hariciler ve Emeviler arasında büyük kavgalar çıktı. Neticede Ali'nin taraftarları Şii, Emevi Halife Muaviye taraftarları ise Sünni olarak adlandırıldı. 21. Yy da bile arabaların bombalanmasına, camilerin terör saldırısına uğramasına yol açan Sünniler ile Şiiler arasındaki uçurum aslında bir Arap kabile rekabetine dayanıyordu.

Esirler Ordusu

Haşimi soyundan gelen Abbasiler 750'de Şii ve Horasani güçlerin de yardımıyla Emevileri iktidardan indirdiler. Abbasi yöneticileri daha ilk günlerinde çeşitli hizmetler için Mevali denen yabancı köleleri kendi soydaşlarına tercih etmeye başlamışlardı. Ancak devletin esas askeri gücü olarak yabancıların kullanılması, Halife El Memun ve El Mutasim (813-842) dönemlerinde Orta Asya'daki Maverâ-ün nehir'in fethi sırasında Türk Kabilelerin imparatorluğa katılmasıyla başladı.

Üstün savaşma yeteneklerine sahip Türk kabileleri Orta Asya steplerinde Arap yayılmasını durdurmuşlardı. Türkleri kabile olarak kendi saflarına katamayan Araplar tek tek aldıkları Türk esirleri ayrı bir birlik halinde topladılar. El Memun döneminde 4000'le başlayan ve memluklar

adı verilen bu birlik Mutasım döneminde 70.000 Türk askere çıktı. Göçebe kabilelerden gelen sert askerler yeni benimsedikleri İslam Dinine dört elle sarıldılar. Yiğitlik, korkusuzluk, cesaret ve metanette diğer bütün ırklardan üstün oldukları için Abbasi ordusunun kalbini oluşturdular. El Memun'un heyetinden bir gözlemci şöyle diyordu:

“ Yolun sağ tarafında 100 Türk atlı, sol tarafında da Arap ve diğer ırklardan oluşan 100 atlı savaş düzeninde dizilmişti. Öğlen sıcağında El Memun'un gelişini bekliyorlardı. Bir süre sonra sıcak dayanılmaz oldu. Memun geldiğinde üçü dördü dışında bütün Türkler atlarının üstünde dimdik duruyorlardı. Diğerlerinin hepsi yere serilmişti ”

Esir askerlere yeni Türk isimleri veriliyor, hem kendi soylarından koparılıyor, hem de Arap toplumuna girip kök salmalarına izin verilmiyordu.

Memlukların bir askeri kurum olarak ortaya çıkması geç başladığı için Abbasilerin çöküşünü önleyemedi ve parçalanma başladı. 756'da bir Emevi şehzadesi kaçarak İspanya'da bağımsız bir halifelik kurdu. 10. yy'a gelindiğinde Fas, Tunus, Mısır, Arabistan da elden çıkmıştı. Hanedanlık olsun, modern tipte olsun, bir daha hiçbir Arap yönetimi Müslüman veya Arap dünyalarını birleştiremeyecekti. Bunu ancak Türk Osmanlılar başarabilecekti.

Abbasi imparatorluğu parçalanıp gitti ama, esirler ordusu kurumu devam ederek sonraki asırlarda İslam'ı yok olmaktan kurtardı. Hepsi esirler ordusundan güç alan üç merkez ortaya çıktı:

Birincisi , Doğu İran'la Afganistan ve Orta Asya ve kuzey Hindistan'ı birleştirerek Müslümanlığı oralara yayan Gazneliler,

İkincisi , Mısır'da yerleşen ve Hıristiyan haçlıları durdurarak İslamiyet'in bir dünya dini olmasının önünü açan Memluk sultanlığı,

Üçüncüsü de, esirler ordusu kurumunu mükemmelleştirip bir dünya gücüne çıkaran Osmanlıların kendisi. Üçünde de esirler ordusu temelde kabile yapısına sahip toplumlarda dayanıklı bir askeri enstrüman vazifesi görmüştü.

Gaznelilerde ve Memluklarda zaman içinde akrabalık ve torpil ilişkileri baskın gelince kurum çöküşe geçti. Dahası, Mısır'da en güçlü toplumsal kurum olan Memluklar sivil denetim altında yaşamayı beceremediler. Günümüzdeki gelişmekte olan ülkelerin askeri

diktatörlüklerine öncülük eder şekilde devlete el koydular. Yalnızca Osmanlılar devlet mekanizmasından akrabalık ilişkilerinin silinmesinin önemini kavradılar ve aynı zamanda orduyu denetim altında tutmayı becerdiler.

Ayrıca, Memluk sultanlarının halka saldığı aşırı yüksek vergiler uzun vadeli yatırım yapılmasını önleyip mallarının vakıflar altında toplanarak verimsiz kullanılmasına yol açtı. Çağdaşları olan İtalya, Hollanda ve İngiltere’de Kapitalizm take-off’a geçerken Mısırdaki daha başındayken öldü. Orduda yeni teknolojilere, özellikle de piyadelerin ateşli silah kullanmasına geçilememesi Memluk devletinin 1517’de Osmanlı İmparatorluğu tarafından ortadan kaldırılmasıyla sonuçlandı.

Osmanlılar Avrupalı düşmanlarla karşı karşıya oldukları için 1425’te Avrupa’nın inovasyonundan sonra ateşli silahlar ve top kullanmada ustalaşmışlar, böylece İstanbul’u 1453’te kolayca ele geçirmişlerdi. Esirler ordusunu mükemmel şekilde kullanan Osmanlılar çok daha güçlü bir devlet kurdular. Gelgelelim onlar da bu kurumu dejenere edince 17. yy ‘dan itibaren çöküşe geçtiler.

OSMANLI DEVLETİNİN İŞLEYİŞİ VE ÇÖKÜŞÜ

Nicola Machiavelli, siyaset konusunda ünlü kitabı “Prens” i 1517’de yazmıştı. O sırada Osmanlılar gücünün doruğundaydı; Macaristanı, Habsburg İmparatorluğunun merkezini fethetmek ve Viyana’yı ilk defa kuşatmak üzereydiler. Prens’in 5. bölümünde Machiavelli şu gözlemlerde bulunur:

“Zamanımızda iki farklı tipte hükümet var. Biri Türk, diğeri de Fransa krallığı. Türk Monarşisinin tamamını tek bir kral yönetiyor; geri kalan herkes onun hizmetkarı. Krallığı sancaklara bölüp, her birine istediğini atıyor veya görevden alıyor. Oysa Fransa kralı bir sürü imtiyazlı lordun ortasında oturuyor ve kendini tehlikeye atmadan onlara el süremiyor. Türk devletini ele geçirmek isteyen birisi bunu başarmakta hayli zorlanır, ancak bir kere ele geçirdi mi de kolayca yönetir. Aksine Fransa devletini ele geçirmek kolay ama elde tutmak zor olacaktır.”

Machiavelli Osmanlı Devletinin özünü yakalamıştı: 16. yy'da Fransa'dan çok daha merkezi biçimde ve soy ilişkilerinden uzak yönetiliyordu. Bu açıdan daha moderndi. Daha sonra Fransa Kralları da merkezden ve homojen bir rejim kurmak amacıyla, sancakları yöneten Türk beyleri gibi valiler göndererek toprak sahibi aristokratların belini kırmaya çalıştılar.

Osmanlı Devleti, kullandığı devşirme ve yeniçeri kurumları ile farklıydı. Hayli güçlü ve istikrarlı bir devlet kurarak çağdaş Avrupa güç odaklarına meydan okumuş, muazzam büyüklükte bir imparatorluğu yönetmeyi başarmıştı. Devletin dışındaki toplumsal aktörlerin zayıf ve örgütsüz olması yönünden çağdaş Ming Hanedanına benziyordu. Fakat siyasi gücün kanunlarla denetim altında tutulması açısından Çin'den farklıydı. Osmanlı Devletinin kurumları modernlik ve soya bağlılığın ilginç bir karışımıydı. Ancak soya bağlılık öne geçince bozulma da başladı. Osmanlılar Memlukların esir askerler sistemini mükemmel hale getirmiş, fakat daha sonra elitlerin mevki ve varlıklarını çocuklarına geçirme arzusuna yenik düşmüştü.

Tek Kuşaklık Aristokrasi

Machiavelli'nin tarif ettiği, Sultanın her vilayete idareciyi kendi atayıp kendi azlettiği yönetim sisteminin kökeni, Osmanlı Devletinin nispeten yeni fetihler üzerine kurulmuş olmasına ve eski kurumları tevarüs etmediği için yenileriyle yeniden başlayabilmesine dayanmaktadır.

13.yy'da Moğol akınları bazı Türkmen kabileleri Orta Asya ve Orta Doğu'dan Batı Anadolu'ya, Bizans'a doğru sürüklemişti. Bu sınır kabileleri Bizans'a karşı "gaza" denen bir dizi muharebeye girmişti. Bu gazilerden biri olan Osman, Bizans ordusunu 1302'de Baphaeon 'da yenerek diğer kabilelerin önüne geçmeyi ve onları sancağı altında toplamayı başardı. Böylelikle Osmanlı devleti kurulmuş oldu.

15. yy'da geliştiği şekliyle Osmanlı Vilâyet Yönetim sistemi sipahi ve sipahilere verilen Tımar'a dayalıydı. En küçük tımar, atı ve donanımıyla bir sipahinin bakımına yetecek vergi geliri olan bir köy veya köylerden oluşuyordu. Zeamet denen bir üstü, Zaim denen orta seviyedeki subaylara, Has ise en üst düzeydekilere verilen toprakları ifade ediyordu. Her sipahi veya Zaim, köylülerden topladığı saman, odun, yem, ürün gibi aynı vergileri nakde çevirip bu parayla kendisini ve varsa emrindeki diğer atlıları savaşa hazırlamaktan sorumluydu. Tımar sahipleri aynı zamanda,

topraklarında yaşayanların güvenliğini ve adalet dağıtımını sağlamak zorundaydılar. Tüm sistem Dirlik adıyla anılıyor ve henüz monetize olmamış bir ekonomide vergileri yükseltmeden sultanın ordusunun devamını sağlıyordu.

Eyalet düzeyindeki hükümet sancak etrafında toplanmıştı. Sancaklar birkaç bin kilometrekare alana ve aşağı yukarı 100.000 kişilik nüfusa sahipti. Yeni topraklar fethedildikçe sancak şeklinde organize ediliyor ve köy be köy titizlikle kadastro çıkarılıp insan ve ekonomik kaynakları kaydediliyordu. Bu çalışmanın amacı, vergi tabanını belirleyip araziye ona göre tımarlara bölmektir. Bey adı verilen sancak valileri İstanbul tarafından üç yıllık dönem için atanırdı.

Sancakbeyi bölgesinin sipahilerine savaşlarda komuta ederdi. Sancakların bir üst kademesi imparatorluğun iki ana bölgesini kapsayan beylerbeylikleri idi.

Dirlik sistemi ile Avrupa'daki derebeylik sistemi arasındaki tek önemli fark tımarların özel mülkiyet addedilmemesi ve Avrupa'daki gibi varislerine kalamamasıydı. Ancak Zeamet hakları miras bırakılmadığı halde zeamette yaşayan köylülerin hakları varislerine geçebiliyordu. Böylece Osmanlı Devleti aristokrasiyi tek kuşakla sınırlandırarak kendisine rakip güçlü bir aristokrat sınıfın palazlanması önlemişti.

Mükemmelleştirilen Köleler Ordusu Sistemi

Dirlik sistemi Yeniçerilik müessesine dayanıyordu. İlk ve en önemli özelliği, sivil otorite ile askeri otorite arasında kesin ayırım olması ve askeri otoritenin tartışmasız biçimde sivil otorite emrinde olmasıydı. Bir köle devlet hiyerarşisinde ne kadar yükselirse yükselsin asla sultan olamazdı. Yeniçerilerin en azından ilk dönemlerinde, evlenmelerine ve çocuk sahibi olmalarına da izin verilmezdi. Osmanlılar ta en başından unvan, mevki ve hakları miras yoluyla sonraki kuşaklara aktarabilen bir elit tabaka oluşmasını engellemenin mantığını kavramışlardı. Terfi tamamen başarı derecesine bağlıydı. Kanuni sarayına Kutsal Roma İmparatoru Charles V'in elçisi olarak gelen Busbecq "Sadrazamlığa yükselen çoban figürü Avrupalı gözlemcileri hep büyülemiştir." demişti.

Devletin idari kademelerine alınan Hıristiyan askeri kadro ile geri kalan halk, yani reaya arasında katı bir ayırım vardı. Reaya aile kurabilir, mülk sahibi olabilir ve varlığını varislerine bırakabilirdi fakat asla yönetici

elitlere katılamaz, silah taşıyamaz, asker veya bir bürokrat olamazdı. İdari kadro her yıl aileleriyle bütün bağlarını koparmış yeni Hıristiyan devşirmeler arasından özenle seçilirdi.

Osmanlı Devletinde Hükümet Kurumu

Yükselme döneminde Osmanlı asgari düzeyde vergi alıyor, köylüleri organize suç örgütü gibi davranmaya eğilimli elitler tarafından soyulmaktan koruyordu.

Vergide aşırıya kaçmama, Osmanlının Devlet teorisinin esasını teşkil ediyordu. Pers İmparatoru Hüsrev (531-579)'in şu deyişini şiar edinmişti:

“ Adalet ve temkinle halk daha fazla üretir, vergi gelirleri artar, devlet güçlenir ve zenginleşir. Adalet mülkün (devletin) temelidir.”

Burada adalet kelimesiyle kastedilen vergi zamlarında aşırıya kaçmama idi. Kutadgu Bilig'de şöyle diyordu:

“ Devleti kontrol etmek için büyük bir ordu gerekir. Orduyu beslemek için büyük bir varlık gerekir. Bu varlığı elde etmek için halkın zengin olması gerekir. Halkın zengin olması için kanunların adil olması gerekir. Bunlardan bir teki bile ihmal edilirse devlet çöker”

Bu söz, askeri güç, ekonomik kaynaklar ve adalet (vergi oranları dahil) arasındaki ilişkiyi olağanüstü veciz biçimde ifade ediyordu. Türk hükümdarların hedefi dar bir bakış açısıyla ekonomik rantları maksimize etmek değil, iktidar, kaynaklar ve meşruiyet dengesini kurarak tüm devletin gücünü maksimize etmektir.

Osmanlı sisteminin en büyük zaafı, saltanatın babadan en büyük oğula geçişinin kesin bir kurala göre yürütülmemesiydi. O yüzden kardeşler arasında, hatta babalar ve oğulları arasında çok kan dökülmüştü. Saltanatın geçişini belirleyen kurumsal bir mekanizma bulunmaması büyük zaaf yaratmış, taht kavgaları sırasında imparatorluğu yabancı tehditlerine maruz bırakmış ve sultanın emrinde olması gereken yeniçerilerin tahta çıkması belirlemesine yol açmıştır.

Sultan ne kadar güçlü olursa olsun hükmettiği sistem sıkı kurallara bağlıydı. Şeriat yasaları yanında aile, evlilik, miras, mülkiyet ve diğer kişisel meselelere bakan mahkemeler vardı. Sistemin ne denli modern olduğunun bir göstergesi de imparatorluğun tamamında aynı yasaların ve kuralların geçerli olmasıydı. Osmanlılar askeri kölelerini zorla İslamiyet'e sokmuş olsalar da kendi inanç ve yaşam şekillerini Müslüman olmayan halka empoze etmeye kalkışmadılar. Rum ve Ermeni Ortodoksları ile Yahudilere belli bir ölçüde esneklik tanınmıştı. Bu cemaatlerin dini liderleri mali işlerden , eğitimden ve medeni hukukla ilgili işlemlerden sorumluydu.

Gerileme

Osmanlı sisteminin bozulması hem iç, hem de dış faktörler yüzünden gerçekleşti. Dış faktörler imparatorluğun fiziki limitlerine ulaşması ve yalnızca Türk topraklarını değil, 16. yy sonu ile 17. yy'ın başlarında bütün büyük tarım imparatorluklarını etkileyen kapsamlı demografik ve çevresel değişimlerdi. İç faktörler ise askeri kölelik sisteminin yoldan sapması sonucunda yeniçerilerin devlet gücünün bir aracı olmaktan çıkıp çıkar gurubu haline gelmesiydi.

Fetih hanedanlığı olarak başlayan Osmanlı Sistemi yeni tımarlar için toprak ve vergi gelirleri kaynağı olarak yeni fetihlere bağımlıydı. Osmanlılar çok büyük bir orduyu sefere çıkarabiliyorlardı fakat yıl boyunca orada tutamıyorlardı. Zamanın teknolojisine kıyasla ileri bir lojistik sistemi kurulmuş olmasına rağmen, baharda yola çıkan ordu yüzlerce kilometre gidip sonbaharda dönmek zorundaydı. I. Viyana kuşatmasının başarılı olamamasının sebebi, ordunun 27 Eylül 1529'a kadar şehrin eteklerine ulaşamaması, üç hafta sonra da tekrar eve dönmek için kuşatmanın kaldırılmak zorunluluğu doğmasıydı. Böylece imparatorluk Doğuda ve Batıda çok genişlediği için yeni yerlerin fethinde de sınırlara gelinmişti.

Bir Başka dış faktör, birbiriyle iç içe olan nüfus artışı ve enflasyondur. 1489'dan, 1616'ya kadar hububat fiyatları sabit gümüş birimiyle 400 kat artmıştı. Anadolu'da nüfus 1520-1580 arası % 70 artmış, İstanbul'un nüfusu tek başına 1520'de 100.000 iken 1600'de 700.000 olmuştu.

Bu değişimlerin Osmanlı Kurumları üzerinde dramatik etkisi oldu. Enflasyon tımar sistemini git gide karlı olmaktan çıkardı. Tımar sahiplerinin çoğu seferlere çıkmayı reddetti. Diğerleri eşkıya olup, köylüleri ve toprak sahiplerini soydu. Kentteki yeniçerilere, geçimlerini sağlasınlar diye,

esnaflık ve zanaatkarlık gibi sivil işler yapma izni verildi. Böylece asker ile reaya arasındaki keskin hat kayboldu.

16.yy'ın sonunda merkezi devlet de mali krizle yüz yüze kaldı. Ateşli silahların kullanılmaya başlanması Osmanlı Ordusunun omurgasını teşkil eden atlıları işe yaramaz hale getirdi. Atlılar azaltılıp piyadeler arttırılmak zorunda kalındı. 1527'de 5000 olan yeniçeri sayısı 1609'da 38.000'e, 1669'da 67.500'e çıktı. Ayrıca topraksız köylüler sekban adı altında geçici silahlı asker yapıldı. Kendi kendini besleyen sipahilerin aksine bu yeni piyade birliklerinin modern silahlarla teçhiz edilmesi ve kendilerine maaş ödenmesi gerekiyordu.

Artan mali ihtiyaçlar karşısında yeniçerilerin önce evlenmelerini, daha sonra da çocuklarının yeniçeri olmalarını yasaklayan kurallar gevşetildi. IV Murat zamanında da devşirme sistemi toptan kaldırılarak reyanın da yeniçeri olmasına izin verildi. Böylece yalnızca devlete ve sultana hizmet etmek üzere ta küçüklükten alıp yetiştirilen yeniçerilerin sultana bağlılığı erozyona uğramış oldu; kendi çıkarlarını ve ailelerini düşünen, maaşlarını veya başka nedenleri bahane ederek sık sık isyan çıkaran bir güruh haline geldiler.

Doğuda, İran'da Safevi hanedanlığının yükselişe geçmesi Sünni - Şii çatışmasını körükleyerek tüm imparatorlukta katı Sünniliğin uygulanmasına yol açtı. O da imparatorluğu dışarıdan yeni fikirler girişine kapattı. Osmanlılar komşu Avrupa ülkelerinin öncülük ettiği teknolojik ve organizasyonel yenilikleri uymakta git gide daha zorlandılar ve kendilerini ha bire toprak kaybeder durumda buldular. Buna rağmen Osmanlılar daha üç yüz yıl ayakta kalmayı, İngilizleri Gelibolu'da yenmeyi ve 20. yy'da Avrupa siyasetinde önde gelen oyunculardan biri olmayı başardılar.

Osmanlı Geleneği

Osmanlılar Müslüman dünyasında kimseyle kıyaslanamayacak kadar başarılı bir rejimdi. Yarattıkları kurumlarla iktidarı görülmemiş derecede merkezileştirdiler. Aşiret yapısından devlet toplumuna olağanüstü kısa sürede geçiş yaptılar. Seçimi ve terfileri objektif ölçütlere ve kişisel becerilere dayalı merkezi bürokrasi sistemi ve ordu kurdular. Bu sistem, Orta Doğu toplumlarına egemen olan kabile zihniyetinin üstesinden gelmeyi başardı.

Dahası, merkezden kontrol edebildikleri idari sistemle her yerde aynı kuralları ve yasaları uygulayarak günlük ekonomik yaşamı düzenlediler ve devasa imparatorluk çağında barışı ve huzuru koruyabildiler. Yerel kaynaklardan güç alan asiller sınıfının doğmasına izin vermedikleri için Avrupalı krallar gibi aristokrasinin iktidarını bastırmak durumunda kalmadılar.

15.yy da Osmanlı kurumları Avrupalı çağdaşlarının çok ötesindeydi. Çin devletiyle daha çok benzerlik gösteriyordu. Çin'den en önemli farkı devletten bağımsız, yasa koyucu dini bir yapıya sahip olmasıydı. Çin'in bürokrasiye eleman alırken sınava tabii tutması gibi, bilgi ve beceriye dayalı askeri kölelik sistemini kurmuştu. Ancak Çin'in sınav sistemi Avrupa ve Asya'da bürokrasiye girme şartı olarak hala geçerli olduğu halde askeri kölelik kurumunun izi bile kalmamıştır. Müslüman dünyasının dışında hiç kimse, yabancıları önce esir alıp sonra da devlette önemli mevkilere getirmeyi meşru görmedi. Sorun köleliğin kendisi değildi. Kölelik kurumu, herkesin bildiği gibi, Batıda 19.yy sonlarına kadar meşruydu. Avrupalıların veya Amerikalıların aklının almadığı şey, köleleri yüksek devlet memuruna dönüştürmekti.

Osmanlılar uzun dönemde sürdürülebilir verimlilik artışı sağlayan yerel kapitalizmi geliştirmeyi başaramadıkları için mali kaynaklar için dışa bağımlıydılar. Ekonomi ve dış politika hataları birbirini besleyerek yerel kurumların sürdürülebilirliğine sekte vurdu. 20. yy'a kadar ulaşabilmeleri reformcu sultanların Batı kurumlarını adapte etmeleri ve sonunda da Genç Türkler sayesinde oldu. Neticede bu da yetmedi ve onu izleyen Türkiye Cumhuriyeti tamamen farklı kurumsal ilkelere dayandırıldı.

HRİSTİYANLIK AİLE BAĞLARINI ZAYIFLATIYOR

Şimdiye kadar gördüğümüz gibi Çin, Hindistan ve Orta Doğu'da devlet kurumları doğrudan kabile toplumlarından türemiştir. Toplumun örgütlenmesi soydaşlık çerçevesinde geliyordu. Devleti kuranlar, bireylerin kendi kabilelerine değil de devlete bağlılık göstermesi için büyük uğraş vermişlerdir. Ancak hiç birinde bu tepeden inme çaba, kimlik ve yerel toplum örgütlenmesinin temeli olarak soy ilişkilerini esas alan soydaşlık sistemini ortadan kaldırmayı başaramamıştır. Bu ülkelerde bugün bile aile ve akrabalık bağları son derece güçlü olarak devam etmektedir.

Avrupa Farklılığı

Akrabalık Avrupa’da farklı bir çehre edinmiştir. Hem erkek, hem kadın daha geç evlenir veya bazıları hiç evlenmez. Doğum oranları düşüktür. İş gücünde çalışan, mülk edinen kadın sayısı ve evin içinde eşitlik daha fazladır.

Başka bir deyişle çok erken dönemden beri Avrupa toplumu “ bireyci” dir, yani evlilik, mülk edinme ve diğer kişisel konularda aile veya akrabalar değil, bireyin kendisi karar verir. Aile içindeki bireycilik diğer bütün bireyciliklerin temelidir. Bireycilik devletin bireycilikle ilgili yasalar çıkarmasını ve o yasaları yaptırım gücüyle uygulatmasını beklememiş, aksine devletler, akrabalarına karşı yükümlülük taşımayan bireylerin oluşturduğu toplumlar üzerine inşa edilmiştir. Kısacası Avrupa’da toplumsal gelişme siyasi gelişmeden önce başlamıştır.

Oysa modern Avrupa’yı oluşturan halkların ataları da bir zamanlar kabile halinde örgütlenmişlerdi. Akrabalık bağlarından kopuş siyasetin zoruyla değilse hangi etkenle ortaya çıktı? Cevap şudur: Kopuş Roma imparatorluğuna saldıran Germen kabilelerin Hıristiyanlığı kabul etmesiyle başlamıştır. Faili de Katolik kilisesidir.

Modernizasyon “ durum(statü)’dan akit’e” geçişi içerir. Bunun anlamı şudur: eski toplumlar evlilikten meslek seçimine, dini inancına kadar herşeyi tarif ederek bireyin sosyal statüsünü tayin ederlerdi. Modern toplumlarda ise bireyler en önemlisi evlilik olmak üzere toplumsal ilişkilerde birbirleriyle özgürce akitleşebilirler.

Karmaşık akrabalık yapılarının çözüldüğünün bir göstergesi kadının mülk edinme ve kullanma- satma hakkıdır. Ataerkil toplumlarda kadın yasal kimliğe ancak evlendikten ve erkek evlat sahibi olduktan sonra kavuşur. İngiliz kadınları 11.yy’dan beri bu hakka sahiptir. Ataerkil toplumlarda kadınlara böyle hakların verilmesi soyun mülkiyet üzerindeki denetiminin, dolayısıyla sistemin bütünüyle zaafa uğraması anlamına gelirdi. Bu yüzden kadınların mülkiyet üzerinde tasarruf hakkına sahip olması aşiret yapısının çözülmesiyle eş değerdir.

Konfüçyüs öğretisine göre bireylerin ebeveynlerine karşı yükümlülükleri kendi çocuklarına olandan daha öndeydi. Çin hukukunda ailesine iyi davranmayan evlatlar şiddetle cezalandırılırdı. Oysa İngiltere’de aptallık edip daha sağken mallarını evlatları üzerine geçirenlerin hiç bir hakkı kalmazdı. O yüzden malları geçirirken “ölünceye kadar bakma sözleşmesi” yaparlardı. Sözün özü, ebeveynleri bakım evlerinde bırakmak, batı Avrupa’da eski bir gelenektir.

Roma İmparatorluğunun sona ermesinden itibaren Batı Avrupa’nın evlilik usulleri yaygın Akdeniz geleneğinden farklılaştı. Akdeniz geleneğinde evlilik aile içinde, bilhassa kuzenler arasında olma eğilimindeydi. (Bugün de Arap dünyasında, Peştular, Hintliler, Kürtler, ve bazı Türki halklar arasında yaygın şekilde görülmektedir.) Kesin hatlarla cinsiyet ayrımı yapılır, kadınların mülk sahibi olmasına veya kamu ortamına katılmasına fırsat verilmezdi. Batı Avrupa’da gelenekler tamamen farklıydı. Kuzenler arası evlilik yasaklanmıştı, kadınların mülk sahibi olma ve kamuya katılma hakları vardı.

Bu farklılıkları yaratan Katolik Kilisesidir. Kilise şu dört uygulamaya şiddetle karşıydı: Yakın akrabalar arasında evlilik, ölen akrabaların dul eşleriyle evlenme, evlat edinme ve boşanma. Buna daha sonra cariyeye tutma da eklenerek kadınla erkek arasında ömür boyu tek eşli süren bir evlilik teşvik edildi.

Bu yasaklamaların sebebi İncil’de yazılı olması değildi. İsa doğduğunda bu uygulamaların hepsi Filistin’de yaygındı. Hatta İsa bile muhtemelen kuzenler arası evliliğin bir ürünüydü. Kilisenin böyle bir tavır takınmasının sebebi dini olmaktan ziyade maddiydi. Amaç ailelerin mallarını bir kuşaktan ötekine aktarmak suretiyle kendi bünyelerinde tutmalarını önleyip, kiliseye bağışlamalarını sağlamaktı.

Söz konusu kuzenler arası evlilik, dul eşle evlilik, cariyeye tutma, evlat edinme ve boşanma hep “miras stratejisinin”, yani akraba gruplarının bir kuşaktan ötekine bütün mal varlığını kendi içlerinde tutma çabasının bir sonucuydu. O dönemde Avrupa’da ve Akdeniz’de ortalama ömür 35’in altındaydı. Bir çiftin erkek varis sahibi olması, onun da erişkinliğe ulaşması ve soyu devam ettirmesi düşük bir ihtimal olduğundan, toplumlar soyu devam ettirecek her türlü uygulamayı meşru kabul ediyorlardı. Cariyelik erkek evlat sahibi olma ihtimalini yükseltiyordu. Boşanma da tek eşli (monogam) toplumlarda arka arkaya cariyeye edinme gibi görülebilir. Ölen erkek kardeşin dul eşiyile evlenmek gibi, kuzenler arası evlilik de malların

bölünmesini önlemek amacını güdüyordu. Kilise sistematik biçimde, ailelerin mallarını varislerine aktarma yollarına set çekti. Aynı zamanda da kendisine toprak ve mülk bağışlanmasını varıyla yoğunla teşvik etti. Böylece kilise varissiz kalan mal sahibi Hıristiyanlardan adam akıllı yararlanıyordu.

Batı Avrupa'da kadının nispeten yüksek konumu Katolik kilisesinin çıkarıcılığının yan ürünüydü. Kilise kocası ölen bir kadının yeniden aile içinden biriyle evlenmesini yasaklayarak mallarının tekrar kabileye dönmesini önlüyordu. Bu durumda mal kadına kalıyordu. Kadının mülk sahibi olması ve bunun tasarrufunu haiz olması kilisenin işine geliyordu. Zira çocuksuz dulların veya evlenmemiş kızların mallarını kiliseye bağışlama ihtimali artıyordu. Kadının bu hakka sahip olması soy bağlarının ölüm fermanı anlamına geliyordu.

Bu kuralların konmasını izleyen yıllarda Katolik kilisesinin mal varlığı adam akıllı büyüdü. 7. yy'da Fransa'daki verimli toprakların üçte biri kilisenin eline geçmişti. 8. ve 9. yy'larda Fransa, Almanya ve İtalya'daki mal varlığı ikiye katlandı. Bağışlar kiliseye müthiş bir siyasi güç kazandırdı. Kiliselerin, manastırların ve din okullarının her yana yayılması, kendi içinde idari hiyerarşi geliştirmesini ve orta çağ siyasetinde bağımsız bir oyuncu olmasını sağladı.

Bu değişiklikler 2-3 kuşak içinde tüm Bütün Avrupa'daki aşiret yapısının köküne kibrit suyu döktü. Toplumsal ve kültürel düzeyde belirleyici ve düzenleyici faktör kilise oldu. Dinin ülkeler gibi sınırları olmadığından etkisi tüm Avrupa'da ve bireyler üzerinde oldu. Böylece devletleşme, Reform, Aydınlanma ve Sanayi devriminden yüzyıllar önce Avrupa toplumu bireyci yapıya ulaşmıştı. Bu sayede, 16.yy da İtalya, İngiltere ve Hollanda'da palazlanan kapitalizm, sahip oldukları büyük servetleri korumak isteyen aile gruplarının düzeniyle baş etmek zorunda kalmadı.

Ancak ortalık tamamen süt liman da değildi. Kabileler veya aşiretler olmamakla birlikte, feodal dönemde büyük askeri güç, servet ve yasal haklara sahip aristokrasi mevcuttu. Bu sosyal kurumların aşiret değil de feodal yapıda olması Avrupa'nın müteakip yıllardaki siyasi gelişiminde muazzam fark yarattı. Toprak sahibi ile toprağı kullanan bireyler arasında gönüllü akit imzalanması gereğı, bireycilik ve yasal kimlik kavramlarını oturttu. Toprak sahibinin sözleşmeye uymadığı durumlarda köylüler rahatça

isyan bayrağını çekebildiler. Toprakların aşiretlere ait olduğu toplumlarda bu mümkün değildi.

Ele aldığımız toplumların hiç birinde din Katolik kilisesi gibi kurumsal bir siyasi oyuncu olmamıştı. Bunun Avrupa'da gerçekleşmesi, modern Avrupa devletlerinin gelişmesi ve bugün hukukun üstünlüğü adını verdiğimiz kavramın ortaya çıkışıyla çok yakın ilişkilidir.

BÖLÜM III HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ

HUKUKUN KÖKENİ

Avrupa devletlerinin kuruluşu ile hukukun üstünlüğünün yerleşmesi el ele ilerlemiştir.

Eski Avrupa devletlerinde yargılama vardı ama bu hukuk değildi. Aile ve evlilik gibi kurumları düzenleyen dini kurallar ve gelenekler hakimdi. Ara sıra yeni yasalar çıkarılsa da tarafsız biçimde uygulanmasına pek önem verilmezdi.

Yasama ile hukuk arasındaki farkı anlamak, hukukun üstünlüğünü anlamak açısından elzemdir. Hukuk, bir toplumu bir arada tutan soyut adalet kurallarının bütünüdür. Yasama ise kral, diktatör, başbakan kim olursa olsun siyasi iktidarın bir fonksiyonu , yani gücünü ve yetkisini kullanarak yeni kurallar koymas ve uygulamasıdır. Bir ülkede hukukun üstünlüğünden söz edebilmemiz için mevcut hukukun yasamaya egemen olması, yani iktidar sahibinin hukuk çerçevesinin dışına çıkamaması gerekir. Bu, yasama gücüne sahip olanların yeni yasalar çıkaramayacağı anlamına gelmez. Ancak hukuk çerçevesinde görev yapacaklarsa, çıkardıkları yasalar da kendi keyiflerine göre değil, hukuka uygun olmalıdır.

Siyasi düzen iki bileşke üzerinden gelişmiştir. Birincisi devlet inşa etme, yani gücü (iktidarı) bir araya toplama ve kullanma yetkisi, diğeri ise devletin bu gücünü sınırlayan hukuk. Dolayısıyla iktidar ve hukukun üstünlüğü arasında hep bir gerilim vardır. Bir taraftan liderler hukuk adına ve çerçevesinde hareket ederek otoritelerini arttırabilirler, öte taraftan da hukuk onların her istediklerini yapmalarını önleyebilir. Bu yüzden her

zaman gücü ele geçirme hırsı hukukun üstünlüğü ilkesini tehdit etmiştir. Bu durum 17. yy'da İngiliz kralları parlamentoya danışmadan vergileri yükseltmeye kalktığına da böyleydi, 20. yy'da Güney Amerika hükümetleri yasadışı teröristlerle savaşmak için ölüm mangalarını kullanırken de böyle.

Hukukun üstünlüğüne ilişkin çağdaş karışıklık

Günümüzün gelişmekte olan ülkelerinde en büyük siyasi zaafardan biri hukukta yaşanmaktadır. Çağdaş bir devletin bütün unsurları arasında yerleştirilmesi en zor olanı etkin yasal kurumlardır. Vergilendirme ve askeri teşkilatlar insanın temel yırtıcılık içgüdülerinden doğal biçimde ortaya çıktığı için zorlukla karşılaşmamıştır. Demokratik seçimler de pahalı olmakla birlikte yapılması nispeten kolaydır. Ancak adli kurumlar tüm ülkeye yayılmak ve özenle korunmak zorundadır. Fiziki mekanlar yanında, tüm adli görevlilerin ve yasaları uygulayacak olan polisin eğitimi için büyük yatırım gerekir. Ama en önemlisi şudur: yasal kurumlar meşru ve otorite sahibi olarak görülmelidir; hem de yalnızca sıradan insanlar tarafından da değil, aynı zamanda toplumun güçlü elitleri tarafından da.

Bunu gerçekleştirmek hiç de kolay bir iş değildir. Bugün Latin Amerika tamamen demokratikleşmiştir fakat hukuk yerlerde sürünmektedir; rüşvet alan polisten tutun da, vergi kaçırana yargıca kadar. Rusya Federasyonunda göstermelik seçimler yapılmakta fakat bilhassa Putin'den beri, devlet başkanından başlayarak bütün elitler fütursuzca yasaları çiğnemektedirler.

Modern dünyanın doğuşu, kapitalist ekonominin doğuşu da dahil, hukukun önceden mevcudiyeti sayesinde gerçekleşmiştir. Gerçekten de güçlü bir hukuki yapının bulunmaması yoksul ülkelerin gelişmemesinin başlıca sebebidir.

Ekonomistler açısından hukuk, mülkiyet hakları ve sözleşmelerin yaptırım gücüdür. Bunlarla ekonomik büyüme bire bir ilişkilidir. Mülkiyet hakları güvencede değilse hiç kimse yatırım yapmak istemez. Hükümet bir yatırım başladıktan sonra aniden vergileri yükseltmeye kalkarsa mevcut yatırımcılar vazgeçtikleri gibi gelecekteki projeler için de caydırıcı bir faktör olur. Aynı şekilde ticaret de sözleşmelere uyulması ve taraflar arasında kaçınılmaz biçimde ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözümlenmek için yasal mekanizmalara ihtiyaç duyar. Sözleşme kuralları ve usulleri ne kadar şeffaf, yaptırımları ne kadar tarafsız olursa ticaret o kadar canlanır. Bu yüzden ekonomistler bir devletin kurumsal gelişiminin göstergesi olarak “güvenilir işlemler”in önemini vurgularlar.

Eğer genel yasal kurallar güçlü elitlere veya en güçlü aktör olan hükümet üyelerine uygulanmazsa hiçbir şey güvencede olamaz.

Hukukun bir başka yönü de basitçe halkın güvenliğidir; herkesin öldürülme veya soyulma korkusu olmadan günlük yaşantısını sürdürebilmesidir. Bu güvenlik mevcutken hiç fark etmeyiz ama olmadığı ortamda kıymetini anlarız.

Ve nihayet hukukun kimi kapsadığını belirtmeden hukuktan söz etmek mümkün değildir. Devlete yakın olan veya devleti kontrol eden elitlerin çıkarlarını kollayan hukuk, Platon'un "Devlet" adlı eserinde Sokrat'ın ağzından dediği gibi, yalnızca "Eşkiya sürüsünün adaleti" dir.

Gelenekten Hukuka

Hukuk, toplumsal kuralların kabileden devlete geçişte evrim geçirerek yazıya dökülmesi ve yaptırım gücü kazanmasıyla doğmuştur.

Kabile hukukunda "kan parası" ve "dişe diş" esastı. Temel özelliklerinden biri eşitsizlikti. Çeşitli yaralamalar için ödenen tazminat zarar gören bireyin toplumsal konumuyla orantılıydı. Eğer birisi aşiret mensuplarından birine bir zarar verirse bunun öcü zarar verenden veya yakın akrabasından alınırdı. Kan parası, sorununun fazla büyüüp kan davasına dönüşmesini önlemenin bir yoluydu.

Hıristiyanlığın yayılması gelenekler ve hukuk üzerinde çok büyük değişiklikler yaptı. Hıristiyanlıkta kahraman olarak görülen kişiler cesur savaşçılar veya fatihler değil, barışçı azizler veya şehitlerdi. Aşiret hiyerarşisine karşı çıkmadan evrensel eşitliği ve ümmetçiliği vaaz ediyordu. Kral da ortak atadan gelen bir soy gurubunun değil, daha geniş bir Hıristiyan cemaatinin yöneticisi, koruyucusu ve adalet dağıtıcı kimliğini kazanmıştı.

Hukukun üstünlüğü hem kanunlara, hem de onu işleme koyan kurumlara (yargıçlar, avukatlar, mahkemeler vs.) ve kurumların izlemek zorunda olduğu resmi prosedürlere dayanır. Ancak hukukun doğru işlemesi kurumsal ve prosedürel olduğu kadar ahlaki bir meseledir. Barışçı bir toplumda halkın büyük çoğunluğunun yasalara uymasının sebebi ceza korkusundan değil, hukukun temelde adil olduğuna inandıkları ve uymayı alışkanlık haline getirmiş oldukları içindir. Adil olmadığına inanıldığı zaman yasalara uymama eğilimi artar. Hukukun esasta adil olduğuna inanılsa bile

eğer eşit şekilde uygulanmazsa, zenginler ve güçlüler hukuki yaptırımlardan münezzeh tutulursa adil olmaktan çıkar.

En derin anlamıyla hukuk, bir toplumda yasaların adil, bağımsız ve eşitlikçi olduğuna dair konsensus'u ifade eder. Lider egemen değildir. Egemen olan hukuktur ve lider hukuka uyduğu derecede meşruiyet kazanır.

Madem ki modern hukukun 12. yy'da Katolik kilisesinin modern bir bürokratik yapıya kavuşması ve kendi yasalarını koymasıyla başladığını kabul ediyoruz, dine dayalı bir hukukun nasıl olup da modern hukukun temelini attığını söyleyebiliyoruz?

Ayrı bir dini otoritenin mevcudiyeti hükümdarları, kendilerinin tek ve mutlak hakim olmadığı, kendilerinden de yüce bir varlık ve onun yasaları olduğu fikrine alıştırmış, kurumlaşmasını sağlamıştır. Kendilerini hukukun altında kabul etmek açısından Hıristiyan prensleri, Hint racaları veya Arap ve Türk sultanları aynı konumdaydı. Oysa Çin devleti kendisinden üstün bir dini otoriteyi hiçbir şekilde tanımamış, din adamlarını kendi denetimi altında tutmuştur.

Avrupa dışında hukuk kurumunun doğduğu bir başka dünya medeniyeti de Müslüman Orta doğudur. Bugün bölgenin içinde ve dışında pek çok kişi Arap rejimlerinin hiçbir hukuk veya adalet tanımayan zalim diktatörlükler olduğuna inanır. Batılılar din ve devletin iç içe olmasını Hıristiyan Avrupa'ya yabancı, tamamen İslam'a özgü bir şey olduğunu, 1979 devriminden sonra İran'da kurulan teokratik rejimin İslam'ın geleneksel biçimine dönüş olduğunu düşünür. Oysa bunların hiç biri doğru değildir.

Modern İslami diktaların ortaya çıkışı, bölgenin Batı ile temaslarında ve bilahare moderniteye geçişinde meydana gelen kazaların bir sonucudur. Hıristiyan Avrupa'da siyasi ve dini otorite genelde birleşti. Müslüman dünyasında upuzun tarihi dönemlerde bunlar birbirinden etkin bir şekilde ayrıldı. Müslüman topraklarında hukuk, Hıristiyanlardaki gibi işlev görüyordu: siyasi liderlerin gücünü kontrol altında tutarak keyfi davranmalarını önlemek. Hukukun üstünlüğü İslam medeniyetinin temeli, hatta bir çok açıdan tanımlayıcıdır.

Hız Muhammed, onu izleyen dört halife ve Emeviler döneminde dini ve siyasi otorite tek bir kişide toplanmıştı. Fakat Emevi prensinin Abbasilerden kaçıp İspanya'da ayrı bir halifelik kurmasıyla ayrışma başladı. 11.yy'a gelindiğinde, güç o yerin halifesiyle siyasi iktidar sahibi arasında etkin biçiminde bölünmüştü. Gerçek iktidar sahibi laik liderdi ve "Emir-ül ulema" unvanını taşıyordu. İslam dünyası teokratik değil, sezaropapist'ti:

İktidar, dini sıfat taşımayan liderdeydi. Lider, topraklarında şeriatı uygulayan bir halife ve ulema barındırıyordu.

Sünni Müslüman dünyasında şu asla olmadı: Halife ve ulema kendi hiyerarşisine, yetki alanına ve personeline sahip tek ve ayrı bir kurum haline gelmedi. Başka bir deyişle, Katolik kilisesine benzer bir Müslüman “kilise” si doğmadı. Dört farklı mezhebin uleması kendi yorumunu ve hiyerarşisini oluşturduğundan tek bir hukuk geleneği de ortaya çıkmadı. Dini ve laik otorite işlevsel olarak birbirinden ayrıldı.

15. yy Osmanlı İmparatorluğunda Tursun Bey sultanın şeriatın bağımsız olarak kendi inisiyatifiyle pozitif kanun çıkarabileceğini yazmıştı. Bu laik hukuk “kanunname ”adıyla anılıyordu (kanun kelimesi Avrupa’da kullanılan cannon law – dini hukuk teriminden türemiştir.) ve devlet yönetimi, vergi toplama , mülkiyet hakları , para basımı, ticaret gibi kamu işlemlerinde uygulanıyordu. Geleneksel şeriat ise evlilik, aile, miras gibi kişisel meselelere odaklanıyor ve kadılar eliyle yürütülüyordu. Osmanlı Sarayı, dini otoritelerin bağımsızlığını daha da kısıtlamak amacıyla müftülük makamını kurdu. Müftülük şeriatın içeriğine yönelik görüş, yani fetva vermeye yetkiliydi. Türkiye Avrupa’nın tam ters yönüne gitmiş, siyasetin din üzerindeki baskı ve denetimini git gide arttırmıştı. Roma kilisesi devletin yetkilerine el atarken Türk devleti dinin yetkilerini baltalıyordu.

İslam Hukuku geleneğinden kopuş 1869-1876 arasında derlenen “Mecelle” ile daha da radikal biçimde gerçekleşti. Amaç şeriat yasalarını kodlayıp tek ve anlaşılır bir hukuk şeklinde sistematize etmektir. Ulemanın yerini yavaş yavaş batıda hukuk eğitimi görmüş yargıçlar aldı. Birinci dünya savaşını takiben Kemal Atatürk’ün Türkiye Cumhuriyetini kurmasıyla halifelik kaldırıldı. Türk devletinin İslami temelini yerini laik milliyetçilik aldı.

Araplara gelince, onlar mecelleyi hiç benimsemediler ve Genç Türkler hareketini takiben Osmanlı kimliğinden ayrı bir kimlik duygusu geliştirdiler. Geleneksel şeriat yasaları ile sömürge güçlerinin kendilerine dayattığı Batı hukuk sistemi arasına sıkışıp kaldılar. Sömürgeci devletlerin Mısır, Libya, Suriye ve Irak gibi ülkelerin başına getirdiği geleneksel kralların yerini çabucak milliyetçi, laik, kanun tanımayan subaylar aldı. Yalnızca hiç sömürge olmayan Suudi Arabistan’da kökten dinci rejim devam etti. Devrimci subayların yönettiği Arap ülkeleri halkına ekonomik büyüme ve kişisel özgürlük getirmeyen, baskıcı diktatörlüklere dönüştü.

21.yy'ın başında İslamcılığın yükselişi ve Arap dünyası boyunca şeriat hukukuna dönme talebinin yayılmasının sebebi, bölgedeki kanun tanımayan otoriter rejimlerden bıkkınlığın ve yöneticilerin yasalara saygılı olduğu zamanlara duyulan özlemin bir yansımasıdır. Bir çok İslamcı partinin adına iliştilen “adalet” sözcüğü toplumsal eşitlikten ziyade siyasi eşit muameleye olan talebi yansıtmaktadır.

Üstün vasıflı otoriter rejimlerin Çin’de, Singapur’da, Güney Kore’de ve Taiwan’da başarılı oldukları bir gerçektir. Hukuk ve hesap verebilirliğin bulunmadığı bu ortamlarda sistem inanılmaz derecede verimli ve kararlı olabilir fakat kaprisli beceriksiz yöneticilerin eline böylesine muazzam bir gücün geçmesi tüm idari sistemi alt üst eder.

BÖLÜM 4

SİYASİ HESAP VEREBİLİRLİK

Hesap verebilir hükümet demek, yöneticilerin hükümet ettikleri halka karşı sorumlu olduklarına inanmaları ve halkın menfaatlerini kendilerinden üstün tutmaları demektir.

Hesap verebilirlik birkaç şekilde olabilir. Çin’de ve Çin Konfüçyüsçülüğünden etkilenen diğer ülkelerdeki gibi ahlak eğitiminden ve kültüründen gelebilir.

Resmi hesap verebilirlik kurallara bağlıdır: hükümet keyfine göre davranma gücünü sınırlayan belli mekanizmalara tabii olmayı kabul ve taahhüt eder. Bu kurallar genelde anayasada belirtilir ve vatandaşların kötü yönetim , beceriksizlik veya güç istismarı gibi durumlarda hükümeti toptan değiştirmesine imkan verir. Günümüzde kurala bağlanmış hesap verebilirlik başlıca çok partili seçimlerle icra edilir fakat bununla sınırlı değildir. O yüzden demokrasi terimi ile eşanlamlı değildir.

İngiltere, Batı Avrupa ve Amerika’da kurala bağlı hesap verebilirlik ve tam demokratikleşme 20. yy’a kadar gerçekleşmemiştir. Yakın çağda Avrupalı devlet kurucular, Çinli ve Türk’lerinkiyle tıpa tıpa aynı bir projeye giriştiler: ülkenin tüm toprakları üzerinde egemen olan ve aynı tipte yönetilmesini sağlayan güçlü bir merkezi devlet kurmak. Bu girişim 15.yy’ın sonlarında başlayıp 17.yy’ın sonunda tamamlanabildi. Ancak Avrupalı monarklar projelerinde çok daha fazla dirençle karşılaştılar zira toplumdaki

siyasi aktörler Çinlilerin veya Türklerin karşısındakilerden çok daha güçlüydü. Toprak sahibi asiller bağımsız gelir kaynaklarına ve askeri güce sahiptiler. Korunaklı şatolarda yaşıyorlardı. Oysa Çinliler ve Osmanlılar aristokrasinin gelişmesine en baştan izin vermemişlerdi.

Hugo Grotius ve Thomas Hobbes gibi yazarlar gerçek egemenin yalnızca tanrı değil kral olduğunu savunarak “Devletin Egemenliği” teorilerini öne sürdüler. Aynı dönemde ticaretin ve imalatın yaygınlaşmasıyla B. Avrupa’da kapitalizmin emareleri görülmeye başlanmıştı. Bir taraftan da kendi kurallarına ve milis birliklerine sahip özerk kentler geliyordu.

Matbaanın icadıyla birleşen reform hareketi insanların incili okuyup kilise gibi bir aracının müdahalesi olmadan inanç yolunu bulmasını sağladı. Ampirik veri kütlesinden soyut genel kurallar çıkarma ve bu teorileri deneylerle sınaama şeklinde açıklayabileceğimiz modern bilim yeni bir tür otorite yarattı ve üniversiteler halinde kurumsallaştı. Bundan böyle iktidar sahipleri bilim ve teknolojiyen yararlanabileceklerdi ama asla tam olarak kontrol edemeyeceklerdi. Bir taraftan da kitlelerin bilinçlenip hak talebinde bulunması, daha önce siyasi otoritenin pasif tebaası konumunda olan burjuvazi, köylü sınıfı, işçi, esnaf gibi sosyal grupların mobilize olmasına yol açtı.

Bütün bu faktörler Monarkın (kralın) keyfi yönetimini önlüyor, asillerin mallarına el koymasına, canlarını almasına, vergileri sınırsız arttırmasına imkan vermiyordu. Yavaş yavaş her eylemin belli yasalara, kurallara dayanması gereği ortaya çıktı. Böylece, Avrupa’da devlet kurma projesinin gecikmesi, hukukun ve hesap verebilirliğin gelişmesini sağladı. Bunlar olmadan devlet kurulması, devletin vatandaşlarını daha rahat baskı altına almasına imkan verir.

Çağdaş hesap verebilir hükümetin evrensel bir ilkeye dayanması gerekiyordu; Bu da şudur: “Bütün insanlar eşit yaratılır”. Evrensel hakların tanınması, bundan sonra gelecek bütün siyasi reformların iktidarı veya gücü bir elit guruptan alıp yerine başka bir elit guruba vermesi değil, tüm toplumun eşit siyasi haklara sahip olması anlamına geliyordu.

Toplumun içindeki farklı siyasi aktörlerin arasında kaba bir denge bulunması tarafların hiç birinin tam baskın olmamasını ve uzlaşmak zorunda kalmalarını sağladı. Böylece modern liberal demokrasi mucizesi doğdu. Liberal demokrasilerde hükümet hem yasaları uygulatacak kadar güçlüdür, hem de hukuk ve yasamanın denetimi altındadır.

Samuel Huntington'ın “ Üçüncü dalga demokratikleşme” adını verdiği süreçte ve komünizmin çökmesiyle bu dinamik daha belirgin hale gelmiştir. Üçüncü dalga İspanya, Portekiz ve Türkiye’de 70’lerde başlamış, oradan Latin Amerika ve doğu Asya’ya sıçramış, 1989’da Doğu Avrupa’da komünizmin çökmesiyle tepe noktasına varmıştır. Demokrasinin tek meşru hükümet şekli olduğu dünyanın her köşesinde kabul edilmiş, ilk olarak ya da yeniden demokratik anayasalar yazılmıştır. Ancak gerçek liberal demokrasi bu ülkelerin sadece bir kısmında yerleşmiş, ötekilerde tolumun güç dengesi farklı aktörlerin anayasal uzlaşmaya kabul etmeye zorlayamamıştır. Bir veya bir grup aktör diğerlerinden baskın çıkarak onların haklarını kısıtlamıştır.

NEDEN HESAP VEREBİLİRLİK ?

NEDEN MUTLAKİYET ?

Ele alacağımız beş Avrupa ülkesi - Fransa, İspanya, Rusya, Macaristan ve İngiltere - hesap verebilirlik ve temsil sistemi açısından farklı yollardan geçmiştir. Fransa ve İspanya’da devletin varlıkları ufak ufak elitlere satılmış ve halk ezilirken bu tabaka çeşitli imtiyazlar ve muafiyetlerle kralın keyfi eylemlerinden korunmuş, böylece ortaya zayıf bir mutlaki yönetim çıkmıştır. Rusya’da Çin tipi tam bir mutlakiyet kurulmuş, monarşi elitleri istediği şekilde devlet hizmetinde kullanmıştır.

Macaristan’da elitler el ele vererek kralın gücüne anayasal denetim koymayı ve hesap verme ilkesini yerleştirmeyi başarmıştır. Fakat bu denetim fazla sert olduğundan devlet gelişmemiştir. Yalnızca İngiltere’de Parlamento kralın güçlü ve birleştirici egemenliğinden ödün vermeden hesap vermesini sağlayabilmiştir.

Ortaya çıkan sonuçlar acaba neden farklıydı ? Çok basit bir model bu farklılığı açıklayabilir. Bu da incelediğimiz tarım toplumlarında mevcut dört grup arasındaki güç dengesidir: kral , üst soylular , alt soylular ve esnaf.

Avrupa’da devlet, feodal yapıdaki bazı soylu ailelerin, diğerlerini alt edip daha güçlü hale gelmeyi başarmasıyla ortaya çıkmıştır: Fransa’da Capetian’lar , Macaristan’da Arpad’lar, Rusya’da Rurik hanedanı ve İngiltere’de fetihten sonra Norman’lar. Bunların yükselişi coğrafya, liderlik, organizasyon, meşruiyet, diğerlerini savaşla alt etme gibi karmaşık nedenlere bağlı olmuştur.

Üst soylular kendi toprağına, ordusuna ve kaynaklarına sahip eski derebeyliklerin kalıntısı şeklinde tanımlanabilir. Bu grup kendi topraklarını idare edebiliyor veya miras bırakabiliyordu.

Alt soylular sosyal statüye sahip fakat fazla arazi ve kaynak sahibi olmayan elitlerdi.

Esnaf diye kısalttığımız grup, tüccar, esnaf, zanaatkar gibi feodal sistemin dışında, kasaba ve kentlerde yaşayan kişilerdi.

Bu dört gurubun dışında , nüfusun çoğunluğunu oluşturan köylü sınıfı vardı. Ancak köylüler dağınık halde yerleşmiş ve eğitimsiz olduklarından kolektif eyleme geçememişler ve siyasi arenada pek etkili oyuncu olamamışlardır. Çin'den Türkiye'ye, Fransa'ya kadar tarım toplumları zaman zaman şiddetli köylü isyanlarına maruz kaldılsa da bazıları vahşetle olmak üzere hepsi bastırılmıştır. Bu isyanların bir faydası, tarımda vergileri arttırmayı düşünürken, Devleti temkinli davranmaya yöneltmiştir.

Söz konusu dört gurup arasında sürekli bir güç çekişmesi vardı. Kralın temsil ettiği devlet kendi egemenlik alanını genişletmeye çalışırken devletin dışındaki gruplar da hem devlete hem de birbirlerine karşı mevcut hak ve imtiyazlarını korumaya ve genişletmeye çalışıyorlardı. Bu çatışmanın sonucu, hangi aktörün kolektif eylemi başarabileceğine bağlıydı. İster zayıf ister güçlü, sonuçta ortaya mutlakiyet çıkmışsa, devlete direnen öteki gruplar kolektif eylemi başaramamışlar demektir. Hesap verebilirliğin yerleşik olduğu durumlarda devlet diğer siyasi gruplarla ilişkisinde nispeten zayıf demektir. Birleştirici bir devlet ile aynı derecede iyi örgütlenmiş, kendi çıkarlarını koruyabilen toplum arasında oldukça iyi bir güç dengesinin mevcut olduğu durumlarda parlamenter hükümet kuruluyordu.

Zayıf Mutlakiyet

Zayıf bir devletin nispeten iyi örgütlenmiş bir toplumla karşılaştığı ancak onu yine de egemenliği altında tuttuğu Fransa ve İspanya'da zayıf bir mutlakiyet kurulmuştu. Her ikisinde de devletin iktidar tabanı sarayın kraliyet toprakları ile doğrudan vergilendirebildiği, bağlı topraklardan oluşuyordu. Kral fetihlerle etki ve yetki alanını genişletmeye kalkınca yüksek savaş giderleri Fransa ve İspanya monarklarını iflasın eşiğine getirdi.

Fransa'da devleti temsil eden kral başlangıçta elitlere özel hak ve imtiyazlar vererek karşılığında onların sadakatini satın aldı. 1557'de İflastan ve borçların Grand Parti'ye temlikinden sonra devlet dairelerini zengin bireylere satmaya başladı.

İspanya, Yeni Dünya'dan gelen gelirlerle 17.yy'ın sonuna kadar idare etti ancak İtalya ve Belçika – Hollanda ile giriştiği hanedan savaşlarına dayanamadı ve iflas ederek devletin topraklarının bir bölümünü toptan açık arttırmayla satmak zorunda kaldı.

Fransa ve İspanya monarklarının sahip oldukları iktidar gücünü artırma imkanı, öteden beri mevcut hukuk sistemiyle ciddi biçimde kısıtlanmıştı. Monarklar tebalarının feodal hak ve imtiyazlarına saygı göstermek zorundaydılar. Her fırsatta vergilendirme ve savaşa çağırma yetkilerini genişletmeye uğraşıyorlar, hukuku eğmeye, bükmeye çalışıyorlar ancak asla hukuku ortadan kaldırmaya veya görmezden gelmeye kalkışmıyorlardı.

Devletin zafiyeti her iki ülke için de ölümcül oldu. Devletin kurulma süreci elitlere vergi muafiyeti tanınmasına dayandığından yük tamamen esnaf ve köylünün sırtına binmişti. Her iki ülke de yöneticilerinin emperyalist hırslarını karşılamaya yetecek gelire sahip değildi. Sonuçta iki devlet de meşruiyetini kaybetti. Fransa'nın başarısız reform çabaları ihtilalin yolunu açtı.

Güçlü Mutlakiyet

Rusya'nın atlı ordulara hiçbir engel çıkarmayan dümdüz açık stepleri dört bir yandan gelen akınlara maruz bırakıyordu onu. Bu atlı akınlarla savaşan Rus beyleri arasında bulunan Muscovy dükü Tatarlara karşı savaş kazanarak diğer beylere üstünlük sağladı ve Muscovite devletini kurdu. Ülkedeki Moğol istilası henüz yeni sona ermiş olduğundan yerleşik soylular yoktu. Batı'ya benzer hukuk gelişmemişti. Patrik Bizans'taki Doğu Kilisesi tarafından seçiliyordu ve siyasette etkin değildi. B. Avrupa'dakinin aksine , serfler-köylülerin her türlü özgürlüğü kısıtlanmıştı, kaçabilecekleri özgür kentler yoktu. Dışarıdan reform, aydınlanma gibi hiçbir fikir girip yayılamıyordu. Bu yüzden devletin güçlü olduğu bir mutlakiyet yerleşti Rusya'ya.

İngiltere'nin Farkı

Bu örneklere bakınca, İngiltere'nin başarısının daha da çarpıcı olduğu görülür. İngiltere'de krala karşı haklarını korumak için kilit sosyal guruplar arasında çok daha fazla dayanışma vardı. Bu dayanışmanın merkezi olan parlamento üst soylulardan toprak sahibi köylülere kadar ülkenin bütün mülk sahibi temsilcilerini kapsıyordu.

İngiltere de tıpkı Fransa, İspanya, Macaristan ve Rusya gibi önce kabile, daha sonra feodal bir toplum yapısındaydı. Merkezi devlet 16.yy'ın sonları ile 17.yy'ın başlarında oluşmaya başladı. Bu ülkelerde elitler özel meclisler çatısında birleşmişlerdi. Bu meclisler İngiltere'de Parlamento, Fransa'da egemen mahkemeler, İspanya'da Cortes, Macaristan'da Diet, Rusya'da Zemakiy sobor adını alıyorlar ve krala destek vermek yanında Monark'ın meşruiyetini onaylayan kurumlar olarak görev yapıyorlardı. Fransa, İspanya ve Rusya'da bu meclisler birleşip kralın hesap verebilirliğini garantileyen bir anayasa yapılmasını sağlayamadılar. İngiltere'de ise parlamento hem güçlü hem de kapsayıcı-birleştirici idi. Lordlar ve din görevlileri yanında esas kitleyi temsil eden ve avam adı verilen mülk sahibi halkı da içeriyordu. Kralların vergileri yükseltme, yeni ordu kurma veya yasaları çiğneme gibi niyetlerinin karşısına dikilecek kadar güçlüydü.

Macaristan

Macaristan'da da Diet'te temsil edilen soylular güçlü ve iyi örgütlenmişti. Kralı Anayasanın denetimi altında tutuyorlardı. 1490'da Matyas Hunyadi'nin ölümünden sonra soylular merkezi devletleşme yolunda başlatılan adımları tersine çevirdiler. Tüm ülkeyi kalkındırmak yerine vergilerini düşürüp, haklarını arttırdılar. Ülkeyi kendisini savunamayacak duruma düşürdüler. İngiltere ise 17.yy'daki Anayasalaşmayı takiben Avrupa'nın en güçlü ülkesi oldu. Bireysel özgürlük geleneğine rağmen halk da güçlü bir devletten yanaydı. Herkese eşit adalet sistemini geliştiren ilk devletlerden biriydi, mülkiyet haklarını koruyordu ve donanmasının üstüne yoktu.

Fikirler de etkili oldu. 17.yy'ın sonlarında Hobbes ve Locke gibi düşünürler "sınıflara ve servetlere dayalı feodal toplum düzeni " kavramına karşı çıkarak devletle vatandaş arasında sosyal kontrat olması gerektiğini savundular. Hobbes, Laviathan adlı eserinde insanların gerek tutkularında, gerekse şiddete eğilimlerinde temelde eşit olduğunu savundu. Hobbes da bu yargıyı kabul edip yönetilenin rızası olmaksızın meşru yönetimin mümkün

olamayacağı kavramını ilave etti. Haklar soyut ve evrenseldiler, güçlü bireyler veya makamlar tarafından ilga edilemezdi. Bu ve buna benzer fikirler yayılınca kadar Macaristan çoktan Türkler ve Avusturyalılar arasında paylaşılmıştı.

Danimarka'ya Ulaşmak

Madem ki başlangıçta Danimarka'nın nasıl Danimarka, yani yasalara uyan, demokratik, zengin, dünyanın en düşük yolsuzluk oranına sahip, iyi yönetilen bir ülke haline geldiği sorusundan yola çıktık, o halde cevaplandırmaya çalışalım.

1500'de, diğer İskandinav ülkeleri gibi Danimarka'nın da Avrupalı öteki toplumlardan bir farkı yoktu. Çok eski soydan gelen kral iyice zayıftı. Ekonomi önceleri toprak sahiplerinin elindeydi. Fakat Baltık Denizi girişindeki konumu sayesinde dış ticaret zamanla daha etkinleşince Norveç, İzlanda ve Germenleri kontrolü altına alan uluslar arası bir güç haline geldi.

Protestan Reformu Danimarka ve öteki İskandinav ülkeleri üzerinde müthiş değişim yarattı. Martin Luther'in fikirleri uzun süredir Katolik Kilisesine duyulan öfkeyi körükledi. Danimarka'da kısa süren bir iç savaş Protestanların galibiyetiyle sonuçlanınca 1536'da Lutheran Danimarka kilisesi kuruldu. Kral da bunu fırsat bilip ülkenin %30'unu kaplayan kilise topraklarına el koydu.

Reformun Danimarka siyaseti üzerindeki gerçek etkisi köylülerin okuma- yazma öğrenmeye teşvik edilmesinde görüldü. Lutheranlar sıradan insanların da İncil'i okuyarak Tanrıya doğrudan doğruya ulaşabilmesi gerektiğine inanıyorlardı. 16.yy dan itibaren Lutheran Kilisesi'nin Danimarka'nın her köyünde açtığı okullarda papazlar halka okuma yazma öğretti. Öyle ki, 17.yy'a gelindiğinde Danimarka'da ve diğer İskandinav ülkelerinde köylüler nispeten iyi eğitilmiş ve iyi örgütlenmiş bir sınıf olarak ortaya çıktılar. 1848 de anayasal monarşi iktidara geçtikten sonra köylüler ve burjuvaziyi temsil eden liberaller siyasi katılım hakkı için bastırdılar ve ertesi yıl elde ettiler. Böylece Danimarka'da modern piyasa ekonomisinin ve demokrasinin gelişmesi, çevresindeki bütün ülkelere göre çok daha sancısız ve çatışmasız gerçekleşti.

Danimarka'ya ulaşmak için Danimarkalılar çeşitli yollardan, tarihi evrelerden geçmiş, çeşitli koşullar ve rastlantılar bir araya gelmiştir. Tıpa tıp

aynısı başka yerde kopyalanamaz. Fakat modern demokrasi için hangi yol seçilirse seçilsin önemli olan güçlü bir devlete, hukukun üstünlüğü ilkesine ve hesap verebilir hükümete sahip olmaktır.

BÖLÜM 5

SİYASİ GELİŞME TEORİSİNE DOĞRU

SİYASİ GELİŞME VE SİYASİ YOZLAŞMA

İnsan toplumları kurumlar söz konusu olduğunda olağanüstü tutucu davrandıklarından, her kuşakta bütün geçmişi silip süpürüp temiz bir sayfa açmazlar. Eski kurumların ömrü çok uzundur; yenileri genelde onların üzerine inşa edilir. Örneğin aşiretler sosyal örgütlenmenin en eski şekillerinden biri olmasına rağmen modern dünyanın pek çok bölgesinde mevcudiyetlerini sürdürmektedirler. Bu mirası dikkate almadan, şimdiki dünyada değişim olanaklarını anlamak imkansızdır. Zira günümüzün siyasi oyuncularının önündeki seçenekleri kısıtlarlar.

Dahası, kurumların hangi tarihi şartlar altında ilk ortaya çıktığını anlamak, bunların modern koşullarda bile transfer veya taklit edilmesinin neden çok güç olacağını anlamamızı sağlar. Örneğin özel mülkiyet yalnızca ekonomik nedenlerle ortaya çıkmadı; kabilelerin atalarını gömecek ve ölümlerine ruhuna huzur verecek bir yere ihtiyaçları vardı. Benzer şekilde, hukukun kutsallığı, hukukun dini temelinden kaynaklanmaktadır. Avrupa’da ve Çin’de devlet, durmaksızın süregelen savaşların doğurduğu koşullar sonucu doğmuştur. Dolayısıyla bu kurumları söz konusu dış faktörler olmaksızın yeniden yaratmaya kalkışmak boşuna mücadeledir. Bu kitapta verilen kurumsal gelişmenin tarihçesini söyle özetleyebiliriz.

Siyasetin Biyolojik Temeli

İnsanoğlu, sosyal davranışını kendi belirlemekte tamamen özgür değildir. Ortak biyolojik yapıyı paylaşırlar. Bu yapı tüm dünyada hayret edilecek derecede benzerlik gösterir. Zira çağımızda Afrika dışında yaşayan insanların hepsi 50.000 yıl önce Afrika’dan göç eden nispeten küçük bir gurup bireyin torunlarıdır. Bu ortak yapı siyasi davranışı belirlemez fakat mümkün olan kurumların çerçevesini ve sınırlarını belirler.

İnsanlar asla toplum öncesi bir dönemde, yani tek başlarına yaşamamıştır. Tıpkı primat ataları gibi her zaman soya dayalı, çeşitli boylarda sosyal guruplar halinde yaşamışlardır. Bu o kadar uzun sürmüştür ki toplumsal iş birliği için gereken bilişsel ve duygusal benlikler genlerine işlemiştir.

- İnsanın doğal sosyalliği iki ilke çerçevesinde örülmüştür: akraba tercihi ve karşılıklı fayda. Akraba tercihi ilkesine göre, insanlar paylaştıkları gen oranında genetik akrabalarına yakın davranırlar. Karşılıklı fayda ilkesine göre ise insanlar diğer bireylerle ilişkileri sürdürükçe zaman içinde karşılıklı fayda veya karşılıklı zarar verme ilişkileri gelişir.

Karşılıklı fayda, akraba tercihi gibi genetik akrabalığa değil, doğrudan doğruya tekrar tekrar sürdürülen kişisel ilişkilere ve güvene dayanır. Bu tür sosyal iş birliği akraba olmayan insanların da bir araya gelip kurumlar oluşturmasının genetik şifresidir.

- Normlara ve kurallara uymak insanların yaratılışında vardır. Kurumlar esasında bireylerin seçme özgürlüğünü kısıtlayan kurallar dizini olduğuna göre insanların kurum yaratmaya doğal eğilimleri vardır diyebiliriz. Kurallar bireylerin diğer bireylerle sosyal akit yapmak suretiyle kendi çıkarlarını maksimize ederken kolektif eylemi mümkün kılar. Ancak kurallara uyma içgüdüğü genellikle mantıktan ziyade duygulara dayanır. Suçluluk, utanç, gurur, öfke ve hayranlık gibi duygular doğuştan var olup, kişi büyüdükçe kültürel olarak aktarılan kurallar çerçevesinde kişinin davranışını belirler.

İnsanların kurallara içsel değer atfetme eğilimi toplumların neden o kadar tutucu olduğunu açıklamaya yardım eder. Kurallar başlangıçta belli bir takım çevresel koşullara daha iyi uyum sağlamak için kabul edilmiş olabilir fakat bu koşullar değiştikten ve kurallar işlevsiz, hatta zararlı hale geldikten sonra bile toplumlar onlara sıkı sıkıya yapışırlar.

-İnsanoğlunun şiddete doğal eğilimi vardır. Var oldukları ilk andan itibaren insanlar tıpkı primat ataları gibi diğer hem cinslerine şiddet uygulamışlardır. Aynı zamanda da bu şiddeti kontrol veya kanalize etmek için kurumlar var olmuştur hep. Aslında siyasi kurumların en önemli işlevlerinden biri şiddetin başladığı eşiği yükseltmek ve kontrol altına almaktır.

-İnsanların yalnız maddi kaynaklara değil, saygınlığa da doğal ihtiyacı vardır. Saygınlık, kişinin varlığının ve değerinin başkaları tarafından kabul görmesidir. Başka bir deyişle Statü'dür. Saygınlık veya statü için verilen mücadele kaynaklar için verilen mücadeleden çok farklıdır. Zira izafi-görecelidir. Bir insanın statüsünün yüksek olabilmesi için bazılarının alçak olması gerekir. Siyaset'in çoğu, statü etrafında döner. İslamiyetin başlangıcında Arap kabilelerinin Orta Doğu ve Afrika'da savaşmalarının sebebi, dinlerine statü kazandırmaktı; aynen Avrupalı savaşçıların Hıristiyan bayrağı altında Yeni Dünya'yı fethettiği gibi. Unutmamak gerekir ki insanların ana dürtüsü ekonomik kaynaklar değildir. Tarihte şiddet çoğu zaman zenginlik değil, saygınlık peşinde koşan insanlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Çatışmalar da ekonomik fayda sağlamanın ötesine taşınıp ekonomik zarara yol açmıştır.

Sebepler olarak Fikirler

Toplumların neden farklı olduğunu ve gelişmeleri esnasında neden farklı yol izlediğini açıklarken fikirleri esas sebep olarak kabul etmezsek anlamlı bir siyasi gelişim teorisine ulaşamayız.

Bütün toplumlar gerçek durumun neden ve nasıl meydana geldiğini açıklamak için zihinlerinde çoğunlukla görünmez, hayali bazı modeller oluşturmuşlardır. Bu modellerle gerçek durumları anlamaya, tahmin etmeye veya değiştirmeye çalışmışlardır. Eski toplumlarda bu görünmez güçler şeytanlar, tanrılar, ruhlar vs idi. Günümüzde yerçekimi, radyasyon, meteorolojik olaylar vs. bunların yerini almıştır. Bütün dini inançlar gerçeğin zihinsel modelini oluşturur. Dinde hala günümüzdeki olaylar görünmeyen güçler tarafından gerçekleştirildiğine yorulur zira her şeyi sadece ampirik verilere dayanarak doğrulamak mümkün değildir.

Özellikle din kisvesine bürünen zihinsel modeller büyük çaplı kolektif eylemi kolaylaştırır. Dini inanç insanları yalnızca maddi çıkar için yapmayacakları şeyleri yapmaya sevk eder. İnanç ve kültür paylaşımı, ortak hedefler belirlenmesini ve ortak sorunlara işbirliği içinde çözüm bulunmasını sağlar.

Çağdaş dünyamızdaki dini çatışmaları gözlemleyen pek çok kişi mevcut haliyle dine düşmanlık duymakta ve onu şiddet ve hoş görüzlüğün kaynağı olarak görmektedir. Çok çeşitli dinlerin mevcut olduğu, birbiriyle iç içe geçmiş dünyamız için bu doğru olabilir fakat unutulmamalıdır ki tarihi bağlamda din sosyal ilişkide akrabalığı ve arkadaşlığı aşan geniş toplumsal

işbirliğinin kurulmasında büyük faktör olmuştur. Ayrıca, Marksizm-Leninizm veya nasyonalizm gibi bazı toplumlarda dinin yerini alan laik ideolojiler de sırasında yıkıcılıkta dinden aşağı kalmamıştır.

Zihinsel modeller ve kurallar girift biçimde iç içe geçmiştir. Zira toplumun izlemesi gereken açık kurallar koyarlar. Dinler teoriden ötedir; insanların sıkı sıkıya bağlı kalmasını talep eden kurallar silsilesidir. Mantıktan ziyade duygulara hitap eder. Doğrulanamamakla birlikte yalanlanamazlar da. Bütün bunlar toplumların tutuculuğunu körükler. Zihinsel modeller bir defa benimsendi mi, yeni kanıtlar ve şartlar aksine işaret etse bile vazgeçilmez.

Birbirinden ne kadar farklı olursa olsun dinin bütün toplumlarda varlığı, onun insanın bünyesinin bir parçası olduğuna, sonradan öğrenme değil, doğuştan geldiğine işaret etmektedir. Şamanizm ve büyüden başlayıp atalara tapmaya , çok tanrılıktan tek tanrılığa ve daha ileri doktrinlere kadar değişim göstermiştir.

Dini fikirlerin siyasi sonuçlar vermesi çok sık rastlanan bir olaydır. Örneğin Katolik kilisesi mülkiyet haklarının ve hukukun gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Bir taraftan da Hindistan'daki Brahma, Müslüman toplumlarındaki ulema gibi din adamları sınıfı kendi kesesini doldurmaktan geri kalmamıştır.

Kurumlar

Bu kitapta ben “**kurum**” terimini Samuel Huntington’ın anlamıyla kullandım:

“ İstikrarlı, değer verilen, birbirini tekrarlayan davranış biçimi”.

Devlet adı verilen kurum için de hem Max Weber’in devlet tanımını kullanıyorum:

“Sınırları belli bir alanda şiddet uygulamanın meşruiyetini elinde bulunduran örgüt”,

hem de onun modern devlet için zikrettiği kriterleri:

“Devletler teknik uzmanlık ve deneyime dayalı rasyonel bir işbirliğine tabi olmalı ve vatandaşlarını kollarken de yasaları uygularken de vahşi davranmamalıdır.”

Şahsa göre davranmayan modern devletlerin hem kurulması, hem de sürdürülmesi zordur. Zira akraba ve tanıdıklarını kollama başka tür normların ve teşviklerin bulunmadığı durumlarda doğal ilişki şeklidir. Modern organizasyonların başka özellikleri de vardır. Samuel Huntington devleti oluşturan kurumların gelişmişlik derecesini ölçen dört kriterden söz eder: esneklik-katılık, karmaşıklık-basitlik, bağımsızlık-biat ve birleşiklik–dağınıklık. Buna göre bir kurum ne kadar esnek, karmaşık, bağımsız ve birleşik ise o kadar gelişmiş demektir.

Esnek bir örgüt değişen bir dış çevreyi değerlendirip kendi iç prosedürlerini ona göre uyumlaştırabilir. Dış çevreler her zaman değiştiği için esnek örgütler ayakta kalabilir ancak.

Gelişmiş kurumlar, işbölümünün ve uzmanlaşmanın daha fazla olması dolayısıyla, daha karmaşıktırlar. Kabilede veya beylikte reis veya bey aynı zamanda baş komutan, baş rahip, vergi toplayıcı ve Yargıtay başkanı olabilir. Gelişmiş bir devlette bütün bu görevler iş tanımları belli, işinde uzmanlaşmış kurumlar tarafından yürütülür.

Kurumlaşmanın son iki ölçütü olan bağımsızlık ve birleşiklik birbiriyle iç içedir. Bağımsızlık, bir kurumun, onu öteki sosyal güçlerden ayıran kendi tüzel kişiliğini geliştirmiş olması demektir. Örneğin hukukun hükümetin gücünü sınırlama derecesi büyük ölçüde yargının kurumsal bağımsızlık derecesine bağlıdır. Bu durumda hukukta bağımsızlık, Baro ve Yargı mensuplarının hiçbir siyasi müdahale olmaksızın eğitilmesi, istihdamı, terfisi ve disiplini anlamına gelir.

Birleşiklik ise, bir siyasi sistemde farklı örgütlerin rollerinin ve misyonlarının ne derece net ve kabul görür olduğunun ölçüsüdür. Dağınık bir siyasi sistemde bir işten, örneğin vergi toplamadan veya kamu güvenliğinden bir çok kurum sorumlu görünür fakat hangisinin ne yapacağı, işin gerçek sahibinin kim olduğu belli değildir. Kendisine bağlı kurumlardan ziyade bir çok bağımsız kurumdan oluşan devlet mekanizması çok daha birleşiktir. Dağınık toplumlarda iktidarın yakınlarına farklı devlet hizmetleri için belirsiz yetki verilir veya bazı kişiler için özel yetkili mevkiler yaratılır. Kamu yönetiminde sadakat ve biat yeteneğinin önüne geçer.

Bu uygulamalar gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, hatta bazı gelişmiş ülkelerde hala geçerlidir. Yetkilerin bakanlıklar arasında resmi dağılımı da her zaman dağınıklığı önlemeye yetmez.

Kurumlaşmanın bu dört ayaklı tanımını bizi şu kavrama ulaştırır: kurumlar, onları her hangi bir zamanda işleten/yöneten kişilerin ötesinde varlığını sürdüren yerleşik kurallar ve davranışlar bütünüdür. Muhammed yaşamı süresince Medineli kabileleri kendi kişiliği ve karizmasının gücü ile bir arada tutmuştu fakat ölümünden sonra kimin halife olacağını belirleyen bir sistem bırakmamıştı. Arkadan gelen kuşakta liderlik mücadelesi neredeyse genç dinin yok olup gitmesine sebep olacaktı. Zamanında kurumsallaşmamanın sancıları bugün hala Sünni-Şii ayrımı şeklinde çekilmektedir. Müslüman dünyasında daha sonra başarılı olan rejimler, Osmanlıların devşirme sistemi gibi kişilere bağlı olmayan kurumları kurdukları için başarılı olmuşlardır. Kurumları liderler şekillendirebilir ancak gelişmiş kurumlar zayıf liderlere rağmen yaşamını sürdürmekle kalmaz, yeni ve daha iyi liderleri istihdam edip eğitecek sisteme de sahiptirler.

Siyasi Yozlaşma

Kurumların gelişmesi nasıl siyasi gelişme sağlıyorsa, tersine, toplumların kurumsuzlaştığı siyasi yozlaşma süreci de yaşanabilir. Siyasi yozlaşma yaratan iki süreç mevcuttur.

Kurumlar en başta, belli bir ortamın zorluklarıyla mücadele edebilmek için kurulur. Bu ortam toprak, kaynaklar, iklim ve coğrafya gibi fiziki veya rahipler, düşmanlar, müttefikler gibi sosyal de olabilir. Kurumlar bir defa yerleşti mi genelde korunur; aksi halde “istikrarlı, değer verilen, birbirini tekrarlayan davranış biçimi” olmazlardı. Ancak kurumların yaşaması için kendine has güçlü sosyal normlar, ayinler, törenler ve benzeri psikolojik unsurlarla desteklenmelidir. Kurumlaşma olmasaydı, uyulacak hiçbir kural bulunmayacağı için toplumlar büyük kargaşa içinde kalırlardı. İstikrar diye bir şey olmazdı.

Öte yandan kurumlar söz konusu olduğunda toplumların son derece tutucu davranması, başlangıçta bir kurumun yaratılmasına yol açan koşullar değiştiğinde o kurumun yeni şartlara çabucak uyum sağlayamamasına sebep olur. Kurumlar ile dış ortamın değişim hızları arasındaki tutarsızlık siyasi yozlaşma veya kurumsuzlaşma nedenidir.

Tutuculuk miadı dolmuş, başarısız kurumları değiştirmeyi önlemekle kalmaz, başarısızlığı ve değişim gereğini fark etmeyi de önler. Sosyal psikolojide “bilişsel tutarsızlık” denen bu duruma tarihte sıkça rastlanır. Bir toplum üstün kurumları sayesinde daha zengin veya askeri açıdan daha

güçlü hale geldiğinde ondan daha kötü durumda olan öteki toplumların mensupları varlıklarını sürdürmek istiyorlarsa, ileri toplumun bu üstünlüklere gelişmiş kurumları sayesinde ulaştığını doğru teşhis etmeleri gerekir. Sosyal sonuçlar çeşitli sebeplerden doğabileceği için zaaf ve başarısızlıklara akla yakın fakat yanlış açıklamalar bulmak çok kolaydır. Roma'dan Çin'e nice toplumlar askeri yenilgilerini dini vecibeleri yeterince yerine getirmemeye bağlamışlardır; bu toplumlar vakitlerini ordularını yeniden donatmaya ve teşkilatlandırmaya ayıracaklarına yeni ibadet ve kurban şekilleri bulmaya ayırdılar. Günümüzde de sosyal başarısızlıkları Yahudiler olsun, Amerikan emperyalizmi olsun, dış mihraklara bağlamak çok sık başvurulan, yaygın ve kolay bir yöntemdir.

Siyasi yozlaşmanın ikinci türü yakınları kollama, halk deyişi ile “torpil” dir. Akrabaları veya karşılıklı fayda ilişkisi içinde olduğu kişileri kollamak insanın doğasında vardır. Siyaset tarihinin belli dönemlerinde siyasi örgütlenmenin tek şekli buydu. Fakat kurumlar geliştikçe işlev ve yeteneğe dayanan istihdam için yeni kurallar kondu: Çinlilerin kamu hizmetine giriş sınavı, Türkiye’de devşirme sistemi, Katolik papazlarında evlenme yasağı bundan kaynaklanıyordu. Fakat şahsiliğe dayanmayan bu sistem daima baskı altındadır. Bir mevkiye kişisel yetenekleriyle ulaşan insanlar hemen çevrelerini kendi akraba ve yakınlarıyla doldurmaya kalkarlar veya mevkilerini onlara devretmeye çalışırlar. Bu da hem kurumlar, hem de iktidarını sürdürmek isteyen liderler üzerinde baskı yapar. Osmanlılarda enflasyon ve bütçe açıkları Yavuz Selim ve Kanuniyi Yeniçerilere taviz vermek zorunda bırakmıştı. Fransa ve İspanya’da yozlaşma iyice çığırından çıkmış ve kamu görevleri özelleştirilerek miras bırakılabilen mülk haline gelmişti.

İki tip yozlaşma - kurumsal katılık ve torpil - genelde birbirine paralel işler çünkü mevcut sistemden yararlananlar reformlara da karşı çıkarlar. Sistem hep birlikte çöktüğünde parçaları toplamak genelde torpili yapana düşer.

Şiddet ve İşlevsiz Denge

Değişen çevre koşullarına uyum sağlamakta kurumların neden bu kadar yavaş davrandığını yalnızca insanın doğal eğilimlerine bağlamak yeterli olmaz. Bir toplumda bir kurum veya kurumlar sistemi toplumdaki bir grubun yararına olurken bazılarının çıkarlarına zarar verir. Devleti arkasına alan gruplar iktidara yakın olmanın rantını maddi kazanç veya statü şeklinde elde ederler. Bu elit gruplar mevcut kurumsal düzenden yarar sağladıkları

için statükoyu mümkün olduğunca uzun süre korumaya çalışırlar. Kurumsal değişim – örneğin vergileri yükselterek sağlık sistemini iyileştirme - herkesin yararına olsa bile iyi örgütlenmiş gruplar değişimi veto edebilir. Bu tür toplu harekete ekonomistler işlevsiz denge adını verir. Mevcut kurumsal yapının değişmesi oyunculara fayda sağlamaz ama değişmemesi de tüm toplum açısından faydalı değildir; yani işlevsiz denge söz konusudur.

Çıkar grupları her toplumda zaman içinde bir araya gelip kendi dar imtiyazlarını savunmak amacıyla rant peşinde koşan koalisyonlar oluşturma eğilimindedirler. Bu guruplar, Hak ve menfaatleri siyasi sistem içinde çoğunlukla temsil edilemeyen geniş halk kitlelerine nazaran çok daha iyi organize dirler. Demokrasi bu aykırılığı biraz düzeltse de tam olarak ortadan kaldıramaz.

Gerekli kurumsal değişimi engelleyerek siyasi yozlaşmaya yol açan rantiyeci koalisyonların pek çok örneği vardır. En klasik örnek bizzat rant teriminin türediği eski Fransa rejimidir. Monarşi, iktidarını korumak için 200 yıl boyunca elitlere durmaksızın taviz vermiş, sonunda devlet parça parça satılmıştır. Durum ancak ihtilal ile düzelmiştir.

Sonuç itibariyle toplumların kurumsal innovasyona gidebilme yeteneği, reformları veto gücüne sahip siyasi çıkar guruplarını bertaraf etme becerisine bağlıdır. Bazen ekonomik değişim mevcut elitlerin konumunu zayıflatıp yerine yenilerini getirir. 17. Yy İngiltere’inde toprağın getirisi ticaret ve imalatın gerisinde kalınca burjuvazi güçlenirken aristokrasi zayıflamıştır. Reformdan sonra İskandinavya’da papazların okuma-yazma öğretmesi köylülerin sosyal hayatta daha aktif olmasını sağlamıştır. Bazen da sadece ve sadece liderliğin gücü ve daha geride kalmış guruplardan koalisyon kurma becerisi değişimi doğurur. Zaten siyasetin özü de bu değil midir: liderlerin otorite, meşruiyet, ürkütme, pazarlık, karizma, fikirler ve organizasyon birleşiminden yararlanarak istediğini elde etmesi.

İşlevsiz dengenin kolay kolay bozulmaması, kurumsal değişim ve reformlarda şiddetin neden ön planda olduğunu anlamımıza yardım eder. Klasik bakışla şiddet, siyasetin çözmeye çalıştığı bir problem olarak görülür. Fakat bazen de kurumsal değişimi engelleyen yerleşik çıkar guruplarını yerlerinden etmenin tek yolu şiddettir. Ölüm korkusu maddi kazanç arzusunun önüne geçtiği için davranışlarda kökten değişime yönlendirir. Almanya’nın üst üste girdiği iki dünya savaşı kurumsal değişimi engelleyen Junker sınıfını ortadan kaldırdığı için 1945’te demokratik Almanya doğmuştur. Amerikan Anayasası kölelik kurumuna izin veriyordu.

Köleliğin kaldırılması ancak iç savaştan sonra mümkün olabildi. Bu da 600.000 cana mal oldu.

SİYASİ GELİŞME DÜN VE BUGÜN

Samuel Huntington'ın 1968 tarihli kitabı “Değişen toplumlarda Siyasi Düzen” de ana fikir şudur: Siyasi gelişmenin kendine has bir mantığı vardır ve bu mantık kalkınmanın ekonomik ve sosyal boyutlarından farklıdır. Bazen ekonomik ve sosyal modernizasyon siyasi gelişmenin önüne geçer. Bu durumda, mevcut siyasi sistemde barınamayan yeni sosyal gurupların mobilize olmasıyla siyasi yozlaşma başlar. İşte, yeni bağımsızlığına kavuşmuş ülkelerin 1950’lerde ve 1960’larda yaşadıkları ardı arkası kesilmez darbelerin, ihtilallerin ve iç savaşların sebebi budur.

Harvard, MIT gibi üniversitelerin de desteklediği modernizasyon teorisi ise iyi şeylerin hep birlikte el ele gittiğini savunur. Ekonomik kalkınma; akrabalık ilişkilerinin zayıflayıp bireyselliğin ön plana çıkması; eğitimin daha yaygın ve kaliteli hale gelmesi; başarı, rasyonellik ve laiklik gibi değerlerin önem kazanması ve demokratik siyasi kurumların ortaya çıkması bir bütünün birbirine bağlı parçaları olarak görülür.

Huntington, iyi şeylerin her zaman el ele yürümediğini savunarak modernizasyon teorisini çürütmüştür. Ona göre bilhassa demokrasi her zaman siyasi istikrar getirmez. Siyasi düzen demokratikleşmeden daha fazla öncelik taşır. “ Otoriter geçiş dönemi” adı verilen bu kalkınma stratejisi Türkiye, Güney Kore, Tayvan, Endonezya ve Singapur tarafından uygulanmıştır. Bu ülkeler önce otoriter yönetimler altında ekonomik modernizasyon sağlamışlar daha sonra siyasi sistemlerini demokrasi sınavına açmışlardır.

Tarih bize göstermektedir ki kalkınmanın farklı boyutları birbirinden ayrı tutulmalıdır. Çinliler iki bin yıl önce hukuk, demokrasi, bireysellik ve kapitalizm olmaksızın modern bir devlet kurmayı başarmışlardır.

Avrupa modernitesinin kökleri Protestan reformundan çok öncesine dayanır. Germen barbarların Hıristiyanlığı kabulüyle daha orta çağda akrabalığa dayanan toplumsal örgütlenmeden çıkış başlamıştır. 13. yy’dan beri kadınlar dahil bireyler serbestçe mülk alıp satabiliyorlardı. Modern

hukuk düzeninin kökleri Katolik kilisesinin 11.yy sonlarında imparatora karşı yürüttüğü mücadeleye uzanıyordu. İlk bürokratik organizasyon kilisenin kendi iç işlerini idare etmek için kurulmuştu. Modernizasyonun önünde engel olarak lanetlenen Katolik Kilisesi uzun vadeli baktığımızda en az Reform kadar modernitenin öncülüğünü yapmıştı.

Neticede Avrupa'nın Modernizasyona geçişi ani bir patlamayla kalkınmanın bütün boyutlarının değişmesi şeklinde değil, neredeyse 1500 yıl süren bir dizi ufak ufak değişimler şeklinde gerçekleşmiştir. Bu yüzden kalkınmanın ekonomik, siyasi ve toplumsal boyutlarını birbirinden ayrı tutmak ve dönem dönem iç içe geçen farklı olgular olarak aralarındaki ilişkiyi anlamaya çalışmak gerekir. Bu ilişkilerin tabiatı Malthus dünyasının tarihi şartlarından çok farklıdır.

Thomas Malthus

Dünya 1800'lerde Sanayi Devriminin başlamasıyla olağanüstü değişim geçirmiştir. Ondan önce, teknolojik gelişmelerle sağlanan verim artışına dayalı büyüme söz konusu değildi. Ufak tefek verimlilik artışı ancak birkaç kuşak sonunda elde ediliyordu. 1778 de İngiliz din adamı Thomas Malthus dünya nüfusundaki artışın tarımdaki artışın çok ötesine geçeceğini, sonunda açlık, hastalık ve savaşla normal hale döneceğini savunuyordu. Bu savın hemen akabinde Sanayi devriminin başlaması ve onu izleyen teknolojik gelişmeler sayesinde verim hızla arttığından Malthus'un öngörüsü doğru çıkmadı.

Ancak onun bu teoriyi ortaya koymasına yol açan o zamanki dünyanın koşulları çok farklıydı. Değişimin dinamik kaynakları sınırlıydı. Devletin inşası Çin'de ve Avrupa'da yüzyıllar aldı. Zaman zaman görülen siyasi yozlaşma dönemleri süreci geriletliyordu. Yeni dinler ve ideolojiler ortaya atılsa da bunların yayılmasını sağlayacak teknolojik araçlar mevcut değildi. Roma'nın Çin'de kurulan devletten haberi yoktu.

Budizm ancak Himalayaları aşıp Çin'e kadar ulaşabilmişti. Ortadoğu, Hindistan ve Avrupa'da apayrı hukuk gelenekleri yaşanıyordu.

Çağdaş Koşullarda Kalkınma

Sanayi devriminden sonra en önemli değişim ekonomik büyüme 'de kaydedilmiştir. Kalkınmanın bütün boyutlarını şekillendiren ekonomik büyümedir. Yaygın ekonomik büyüme devam etmekle birlikte siyasi değişimin motoru kişi başı gelirdir. Ekonomik büyümeye ilaveten siyasi gelişmenin bileşkeleri arasına devletleşme, demokrasi ve hukukun üstünlüğü de katılmıştır.

Devlet ve Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme sağlamak için bir devletin var olması temel ön koşuldur. Devletin parçalanması, iç savaş, eyaletler arası çatışma büyüme üzerinde negatif etki yapar. Ekonomik büyüme ile güçlü, birleşik bir devlet arasındaki ilişki kesin olmakla birlikte sebep- sonuç ilişkisi (yumurta – tavuk gibi) net değildir. Bazıları iyi yönetimin ekonomik büyümenin sebebi değil, sonucu olduğunu savunur. Bu mantıklı bir savdır zira iyi yönetimin bir maliyeti vardır. Fakir ülkelerde bu kadar fazla yolsuzluk olmasının sebeplerinden biri de kamu görevlilerine ailelerini geçindirmeye yetecek kadar maaş ödenmemesi dolayısıyla onların rüşvete yönelmeleridir. Ordudan yollara, okullardan polislere tüm kamu hizmetleri için kişi başına harcanan para 2008 itibariyle ABD de 17.000\$ iken Afganistan'da yalnızca 19 \$ dı. Dolayısıyla Afgan Devletinin Amerikan devletinden daha zayıf olması veya yardım paralarının yolsuzluğa neden olması şaşırtıcı değildir.

Öte yandan, ekonomik büyümenin daha iyi yönetim sağlamadığı veya tersine, iyi yönetimin ekonomik büyüme yarattığı örnekler pek çoktur. Nijerya ile Güney Kore'yi ele alalım. 1954 te Güney Kore'nin kişi başı geliri Nijerya'nın altındaydı. Sonraki 50 yılda Nijerya petrol gelirlerinden 300 milyar \$ kazanç sağladığı halde kişi başı geliri azaldı. Güney Kore ise her yıl % 7-9 büyüyerek 1997'de dünyanın en büyük 12. Ekonomisi oldu. Bu farkın başlıca nedeni, Güney Kore'de çok daha iyi bir yönetimin iş başında olmasıdır.

Hukuk ve Büyüme

Hukuk, bazı literatüre göre yönetimin bir bileşkesi, bazılarına göre ise kalkınmanın farklı bir boyutudur. Bence de hukukun büyüme ile ilgili başlıca unsurları mülkiyet hakları ve akdin sağlamlığı, geçerliliğidir.

Devlet ve İstikrarlı Demokrasi

Demokrasi ile büyüme arasındaki ilişki lineer olmayabilir; yani büyüme her zaman demokrasi getirmez. Otokrasiden demokrasiye geçiş kalkınmanın herhangi bir aşamasında gerçekleşebilir fakat kişi başı gelir arttıkça demokrasiden otokrasiye dönüş pek olası değildir.

Güney Kore, Tayvan, Çin, Singapur, Şili gibi ülkelerin diktatörlükle yönetildikleri dönemlerde kaydettiği büyümeye bakılırsa demokrasinin büyüme üzerinde iyi yönetim ve birleşik devlet kadar etkili olmadığı görülür.

Sosyal Hareketlilik ve Liberal Demokrasi

Modern liberal demokrasi canlı bir sivil toplumun bulunmadığı ortamda varlığını sürdüremez. Sosyal grupların mobilizasyonu zayıf bireylerin çıkarlarını birleştirip siyasi sisteme girmesini sağlar. Sosyal gruplar siyasi amaç peşinde koşmasalar bile gönüllü kuruluşlar bireylerin birlikte çalışma kapasitesini artırır, buna da sosyal sermaye adı verilir.

Şu var ki, çok gelişmiş sivil toplum aynı zamanda demokrasi için tehdit unsuru olabilir, hatta siyasi yozlaşmaya neden olabilir. Etnik veya ırksal milliyetçiliğe dayanan gruplar hoş görüzlük saçarlar; çıkar grupları kendilerine rant sağlama uğruna topluma zarar veren girişimlerde bulunabilirler; ekonomik ve sosyal farklılıkların aşırı derecede politizasyonu demokratik kurumların meşruiyetine gölge düşürebilir.

Demokrasi ve Hukuk

Demokrasinin yükselişi ile hukukun yükselişi tarih boyunca paralel gitmiştir. Hukukun tüm vatandaşları kapsayacak şekilde uygulanması demokrasinin kilit komponenti olmuştur.

İktidarın meşruiyeti, büyümenin getirisinin dağılımına bağlıdır. Getirinin geniş kesimlerce paylaşılmadan doğruca üstteki küçük oligarşiye gitmesi, siyasi sisteme karşı kitleleri ayaklandırır.

Modern Değişim Paradigması

Kalkınmanın farklı boyutları arasındaki çoklu bağlantı, modernizasyon için birbirinden farklı yollar olabileceğini gösterir. Örnek olarak, kalkınma unsurlarının doğru bir şekilde bir araya geldiği Güney Kore'yi alabiliriz.

G. Kore, Kore savaşı sonrasında nispeten güçlü bir devlete sahiptir. Konfüçyüs'ün devlet geleneğine, Japon sömürgeci olduğu dönemde oluşturduğu kurumları eklemiştir. 1961'de ihtilalle başa geçen General Chung Hee hükümetinde hızlı büyüme için uygulamaya konulan sanayi politikalarıyla G.Kore bir kuşak içinde geri bir tarım ülkesinden önemli bir sanayi devine dönüştü. Geleneksel Kore'de bulunmayan sendikalar, kilise grupları, üniversite öğrencileri ve diğer sivil toplum aktörleri sosyal hareketin içine girdiler. 1987'de müttefiki Amerika'nın da biraz dürtüklemesiyle ilk demokratik seçimler yapıldı. Ülkenin hızlı ekonomik büyümesi demokrasi ile birleşince rejimin meşruiyeti güçlendi, hukukun üstünlüğü sağlandı. Böylece 97 – 98 Asya krizini yara almadan atlatabildi.

Demokrasi ve hukuk biraz gecikmeli gelmiş olsa da, G. Kore vakasında modernizasyon teorisinin önerdiği şekilde kalkınmanın farklı boyutlarının hepsi birbirini desteklemiştir. Ancak Kore'nin izlediği yol evrensel değildir. Modernizasyona giden öncelikleri farklı yollar da vardır. Önemli olan bunların hepsinin bir araya getirilmesidir.

Değişen Ne?

Sanayi Devrimi öncesinin ekonomik koşullarının geçerli olduğu tarihi dönemlerdeki siyasi gelişme ile sanayi devriminden itibaren geçerli olan durumu karşılaştırdığımızda arada muazzam fark olduğunu görürüz. Burada anahtar kelime sürdürülebilir ekonomik büyümedir. Kişi başı üretim artışı, devletin eline daha fazla kaynak sağlamanın ötesine geçer. Toplumda dönüşüm başlatarak yepyeni sosyal güçleri siyasi hareketin içine sokar. Rantiyeci koalisyonlarda kümeleşen geleneksel elitlerin temsil ettiği işlevsiz dengeyi yıkmak için sosyal hareketlilik şarttır. Danimarka kralının yerleşik aristokrasinin belini kırmak için başvurduğu yöntem, papazlar vasıtasıyla köylülere okuma yazma öğretmektir.

O zamanki siyasi gelişme ile şimdiki arasındaki bir başka büyük fark, uluslar arası kurumların ulusal kurumları etkileme derecesidir. Sanayi devrimi öncesinde sınırları aşan hareketler sadece savaş, fetih ve dinlerdi. Şimdi ise, birkaç yüzyıldır ulaşım, iletişim ve enformasyonda devam eden gelişmelere küreselleşme süreci eklenmiştir. Dış dünyadan pek az girdi ile bir toplumun kendi başına gelişebileceği düşünülemez; Afganistan veya Papua Yeni Gine olsa bile. Yabancı askeri birlikler, Çin kereste şirketleri veya Dünya Bankası davet edilsinler veya edilmesinler, bir şekilde ortaya çıkarırlar. O ülkeler de geçmişe göre değişimin rüzgarını hissederler.

Tüm dünyada toplumların entegrasyonu, aralarındaki rekabeti arttırmak yanında siyasi değişimi de körüklemiştir. Bugün gelişmekte olan herhangi bir ülke yerel gelenekleri ve kültürü ne olursa olsun, arzu ettiği kalkınma modelini seçmekte özgürdür. Dünya Bankası, IMF, Birleşmiş Milletler gibi kurumlar her konuda gerekli tavsiyelerde bulunmaya hazırdırlar. Geç kalkan ülkelerin kurumlar ve politikalar konusunda tekerliği yeniden icat etmelerine gerek yoktur.

Öte yanda, kötü şeyler de - uyuşturucu, suç, terörizm, silah, kara para vb - sınırlardan aynı kolaylıkla geçmektedir. Küreselleşmeye “Alacakaranlık Egemenliği” de denmektedir. Bu tabii ki bir abartmadır ancak teknoloji ve hareketlilik hükümetlerin kendi topraklarında yasaları uygulamasını, vergi toplamasını ve geleneksel siyasi düzenle ilgili diğer şeyleri yapmasını zorlaştırmaktadır. Varlığın çoğunun topraktan ibaret olduğu eski günlerde hükümetler zengin elitler üzerinde mevcudiyetini hissettiriyordu fakat bugün varlık kolayca off-shore bir bankaya uçabilmektedir. Dolayısıyla “ulusal kalkınma” uluslar arası koşullardan ayrı düşünülemez.

Neticede, toplumların kendi tarihi geçmişleri içinde sıkışıp kalmalarına gerek yoktur. Ekonomik büyüme, yeni sosyal aktörlerin harekete geçmesi, sınır ötesi toplumların entegrasyonu, rekabet ve dış modellerin mevcudiyeti, hepsi, sanayi devriminden önce var olmayan siyasi değişimi mümkün kılar.

Ancak her şeye rağmen toplumlar bir kuşak içinde kendilerini yeni baştan yaratamazlar. Küreselleşmenin tüm dünyadaki toplumları ne kadar entegre ettiği konusunda aşırıya kaçmak çok kolaydır. Sosyal alışveriş ve öğrenme/egitim 300 yıl öncesine göre çok daha ileri olsa da insanların çoğu kendi geleneksel kültür ve alışkanlıklarının şekillendirdiği bir ufukta yaşamlarını sürdürürler; toplumsal atalet hala çok yaygındır

Şunu gözden kaçırmamak gerekir. Çağdaş kurumlar öteki toplumlara onların kendi özelliklerini dikkate almadan, olduğu gibi aktarılamaz. Bir kurum inşa etmek baraj veya yol inşa etmeye benzemez. İnsanları en başta kurumsal değişimin gerektiğine ikna etmek, eski sistemden çıkar sağlayanların direncini kırabilecek değişim yanlısı bir koalisyon kurmak ve sonra da halkı yeni davranış biçimlerini olağan ve normal kabul edecekleri şekilde şartlandırmak adam akıllı çaba sarf etmeyi gerektirir. Çoğu zaman formel kurumların kültürel değişimlerle desteklenmesi gerekir; Örneğin hükümetin dürüst kalmasını sağlayacak bağımsız bir basın ve örgütlü sivil toplum olmadıkça seçimli demokrasi iyi işlemez.

Günümüzde hesap Verebilirlik

Bugün dünyanın bir çok yerinde demokrasinin yerleşmemesinin sebebi fikrin kendisinin cazip olmamasından ziyade hesap verebilir bir hükümetin iktidara gelmesini sağlayacak maddi ve sosyal koşulların ortada olmamasıdır. Başarılı bir liberal demokrasi güçlü, üniter ve kendi toprakları üzerinde yasalarını uygulatabilecek bir devlet ile güçlü, birleşik ve hükümeti hesap vermeye zorlayan bir toplum gerektirir. Demokrasiyi işler kılan hem güçlü bir devlet hem de güçlü bir toplumdur.

Bugünkü Siyasi Düzen

Sendikalar İş Dünyası Öğrenciler STK'lar Medya

Devlet

Ordu Hükümet

Örgütlenmemiş Sosyal Gruplar

Bundan Sonrası

Gelecekteki siyasi gelişmeyle ilgili olarak bugünkü şartlarda cevabını bilmediğimiz iki soru sorabiliriz.

Birinci soru, Çin’le ilgilidir. En baştan beri şunu savundum: çağdaş bir siyasi sistem güçlü bir devlet, hukukun üstünlüğü ve hesap verebilirlikten oluşur. Bu üçüne sahip Batı toplumları canlı kapitalist ekonomiler geliştirmişlerdir. Fakat bugünkü Çin yalnızca güçlü bir devlet olarak büyük bir hızla büyümektedir. Bu durum uzun vadede sürdürülebilir mi? Hukuk ve hesap verebilirlik olmadan siyasi istikrar korunabilir mi? Batı tarzı mülkiyet hakları ve kişisel özgürlük olmaksızın bilim ve teknolojinin sınırları zorlanabilir mi? Yoksa Çin demokratik, hukuka dayalı toplumların bilmediği usullerle kalkınmak için siyasi gücünü kullanmayı sürdürecektir mi?

İkinci Soru, Liberal demokrasilerin geleceği ile ilgilidir. Siyasi yozlaşma olgusu Demokles’in kılıcı gibi durduğundan, tarihin bir döneminde başarılı olan bir toplum her zaman başarılı olacak demek değildir. Bugün liberal demokrasi en meşru yönetim şekli kabul edilmektedir. Ancak meşruiyeti performansına bağlıdır. Bu performans da devletin gerektiğinde güçlü davranma ile kişisel özgürlükler arasındaki dengeyi doğru kurmasına bağlıdır.

Çağdaş demokrasinin çeşitli zaafı vardır fakat 21. yy da muhtemelen en bariz olan devletin zayıflığıdır. Günümüz demokrasileri çok kolay kilitlenip tıkanabildiğinden uzun vadede ekonomik ve siyasi yaşamını garanti edecek kararlar vermekte zorlanır. Demokratik Hindistan harap vaziyetteki alt yapısını -yollar, havaalanları , su ve kanalizasyon sistemleri v.s. - yenilemekte olağanüstü güçlük çekiyor zira mevcut çıkar grupları yasaları ve seçim sistemini kullanarak harekete geçilmesini önüyorlar. Avrupa birliği artık katlanılmaz hale gelen sosyal haklarda kısıntıya gitmenin imkansızlığını yaşıyor. Japonya desenez, ekonomisinin gelecekteki büyümesini engelleyecek katılığı ortadan kaldıramadığı için, gelişmiş ülkeler arasında en yüksek kamu borçlarından birini taşıyor.

Ve nihayet Amerika: sağlık, sosyal güvenlik, enerji ve benzeri uzun vadeli mali meselelere ciddi biçimde eğilmeyi beceremeyen Amerika; işlevsiz siyasi denge içinde kısıtlanmış, herkesin önlem alınması gerektiği konusunda mutabık olduğu fakat güçlü çıkar guruplarının harcamalarda kısıntıya gidilmesini veya vergi artırımını engellediği ülke. Buna bir de çözümü daha zorlaştıran kurumların sert denetim mekanizmalarını ve ideolojik katılığı ekleyin. Bu zorluklar karşısında Amerika’nın tıpkı eski Fransa gibi devlet ofislerini satması beklenemez ama kısa vadeli tedbirlerle yetinmeye kalkarsa sonunda Fransız hükümeti gibi nihai krizi önleyemeyebilir.

Kurumlar başlangıçta o dönemin gereklerini karşılamak için ortaya çıkmış, bu kurumların bazıları yayılarak evrensel hale gelmiştir. Ancak kurumların yaşamlarını sürdürmesi pek çok koşulun bir arada olmasına bağlıdır. Nüfusunun yaş ortalaması 20 olan ve hızla büyüyen bir ülkede iyi işleyen siyasi sistem, vatandaşlarının üçte biri emeklilik yaşında olan durağan bir toplumda işe yaramayabilir. Siyasi kurum adapte olmayı beceremezse toplum krizle karşı karşıya kalır veya çöker; bu durumda da farklı bir kurum benimsemek zorunda kalabilir. Bu olasılık hem liberal demokrasiler için hem de demokratik olmayan siyasi sistemler için aynı derecede geçerlidir. Ancak siyasi hesap verebilirliğin mevcut olduğu toplumların diğerlerine nazaran ayakta kalma olasılığı daha yüksektir. Çünkü hesap verebilirlik kurumsal adaptasyona giden yolun önünü açık tutar.

Bu Kitabın birinci cildinde ağırlıklı olarak Sanayi Devrimine kadar olan dönemi ele aldım. Sanayi Devrimi ile birlikte ekonomik büyüme ve sosyal hareketlilik öylesine hızlandı ki siyasi düzenin üç bileşkesi olan güçlü bir devlet, hukukun üstünlüğü ve hesap verebilirlik konusundaki beklentileri de dramatik biçimde değiştirdi. II. Ciltte siyasi gelişmenin hikayesine bu noktadan devam edeceğim.